

DERLEME / REVIEW

Kenti Sahiplenmenin Veri Altyapısı: Küyerelleşme Sürecinde Kültür Varlıkları Envanteri ve Paylaşımı

Data Infrastructure for the Sense of Claiming the City: The Inventory of Cultural Assets and Sharing it in the Process of Glocalization

 Aygün Erdoğan

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon

ÖZ

Bir kentin yaşayanlarının “kentlilik” ya da “kentdaşlık” bilincine sahip olarak ve kendilerini o kente ait hissederek onu sahiplenmelerindeki temel koşul, kişilerin kendi mülkiyetindekilerle birlikte başkalarına ya da kamuya ait kültür varlıklarının ne olduklarını bilmeleri, farkında olmalarıdır. Kuramsal bir çerçeveyi temel alan bu çalışmada, söz konusu farkındalığın oluşmasını sağlayacak bir veri altyapısının nasıl bir süreçle hazırlanması gerektiği ve genel içeriği üzerinde durulmaktadır. Bu yapılırken, toplumsal dinamiklerin şekillendirdiği güncel bağlamda, Robertson’un, adının “küyerelleşme” olarak tanınmasını sağladığı döneme odaklanılmaktadır. Amaç, örnek bir alanın kültür varlıkları veri tabanının tasarımıdan çok; toplumun oluşturulması sırasında içinde yer alacağı ve sonradan erişimine, izlemesine ve gerektiğinde tepkisini dile getirebilmesine elverişli olacak etkileşimli, coğrafi temelli ve güncel teknoloji bir kültür varlıkları envanterinin gerekliliğini tartışmaktır. Çalışmada uluslararası ve/veya ulusal mevcut sistem ve standartlarla da uyumlu olması gereken kentsel kültür varlıkları envanterine vurgu yapılmaktadır. Ancak böyle bir veri altyapısının hem kendi kapsamının zaman içinde geliştirilebilir olması, hem de benzerlerinin kırsal yerleşimler ve daha geniş coğrafi ölçeklerde doğal varlıklar için hazırlanarak bu kaynakları koruma ve geliştirme amacıyla kullanılması da aynı derecede önemlidir.

Anahtar sözcükler: Coğrafi bilgi sistemi; kenti sahiplenme; kültür varlıkları envanteri; küyerelleşme; veri tabanı.

ABSTRACT

Development of sense of claiming the city in its residents with consciousness of “urbanity” or “citizenship” and sense of belonging depends basically on the knowledge and awareness for the cultural assets that are owned by the others or the public along with those on their own possession. Based on a theoretical discussion, the study focuses on the construction process and the general context of a data infrastructure that would contribute to formation of such awareness. For this purpose, within the contemporary context formed by social dynamics, the focus is the age of “glocalization” as popularized by Robertson. It discusses the requirement of an interactive, geographical and new-technology inventory of cultural assets that allows the inclusion of the community during its formation and later lets the access, monitoring and expression of the reaction of this community if needed, rather than the design of an inventory of cultural assets database for a case area. Such an inventory of urban cultural assets, which should also be compatible with the existing international and/or national systems and standards, is emphasized in this paper. However, the possibility to expand such a data infrastructure within its own context in time, formation of similar inventories for rural settlements and natural assets within a larger geographical context and their use for conservation and improvement of these resources are equally important.

Keywords: Geographic information system; sense of claiming the city; cultural assets inventory; glocalization; database.

Bu çalışmanın kısa bir biçimi 14 Eylül 2018 tarihinde Bayburt'ta gerçekleştirilen Bayburt'ta Kentleşme ve Kentlilik Bilinci Kongresi'nde sunulmuştur.

Geliş tarihi: 23.12.2018 Kabul tarihi: 25.02.2020
Online yayımlanma tarihi: 26.06.2020
İletişim: Aygün Erdoğan
e-posta: aygun@ktu.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

Aynı kentte yaşayanların “kentlilik” ya da “kentdaşlık” bilincinin ve aidiyet duygusunun gelişiminde temel ölçütlerden biri kişilerin kendi mülkiyetindekilerin yanı sıra başkalarına veya kamuya ait kültür varlıklarını sahiplenmeleridir. Bu sahiplenmenin ilk koşulu olan kültür varlıklarının farkındalığı için bir veri altyapısının nasıl oluşturulabileceği ve genel içeriği bu çalışmanın konusudur. Kuramsal bir çerçeveyi temel alan çalışmada, Robertson’un, adının “küyerelleşme” olarak tanınmasını sağladığı döneme odaklanılmaktadır. Tartışma, küresel ve yerelin dönüşümsel/yansımali biçimde sürekli birbirini etkilediği, birbirinin içine girdiği küyerel bir ortamda kentlilerin/yerel toplumların, oluşturulması sırasında içinde yer alacağı ve sonradan erişimine, izlemesine ve gerektiğinde tepkisini dile getirebilmesine elverişli olacak etkileşimli, coğrafi temelli ve güncel teknoloji bir veri altyapısına sahip kültür varlıkları envanterinin gereğine dayanmaktadır.

Çalışmada ilk önce küresellik kavramının gelişimi ve farklılaşan kuramsal tanımları ve son yirmi yıldan fazla bir süredir sosyal bilimlerde yazınında kullanılmaya başlayan ve küresellik kavramının değişen niteliği ve bunun sonucu olarak evrildiği “küyerellik” olgusu ele alınmaktadır (2. Bölüm).

Küresel ve küyerel kavramsal tartışmaları üzerine oturan takip eden bölümlerde, önce, genel kapsamda yerel kültürün önemi ve küyerelliğin bu kültür varlıklarının korunmasındaki rolü (3. Bölüm) ve sonra, bu koruma üzerine gelişen uluslararası yasal çerçevenin Türkiye özelindeki yansımaları ve uygulamadaki durum (4. Bölüm) ele alınmaktadır. Küyerel ortamda, farklı kültürel birikimlere sahip yerelliklerin özelliklerini sürdüreceği ve bunları küresel kültürün bir parçası haline getirebilecek, çalışmada konu edilen kültür varlıkları envanterinin nasıl hazırlanabileceği (5. Bölüm) ve bu kapsamda Türkiye’de ulusal ve yerel düzeyde yapılan çalışmalar (6. Bölüm) takip eden iki bölümde incelenmektedir. Kentlilerin yaşadıkları yeri sahiplenmelerinin, temel alınan nitelikteki veri altyapısına dayalı kültür varlıkları envanterlerinin kazandıracağı farkındalık için gerekli kurumsal ve politik değişimler ve bu yolda aşılması gereken zorluklar ve öneriler ise bütüne yönelik yorumlamalarla birlikte sonuç ve tartışma bölümünde (7. Bölüm) ele alınmaktadır.

Çalışmada kentlere yapılan vurgudan, kırsaldaki yerleşimlerin kültür varlıkları ile daha geniş coğrafyalardaki doğal varlıklar için benzer veri altyapısı ihtiyaçlarının olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Diğer deyişle, burada kentlerin kültür varlığı envanterleri üzerinde durulsa da böyle bir veri altyapısının kendi kapsamında ve benzerlerinin kırsal yerleşimler ile daha geniş coğrafi kapsamda doğal varlıklar için de geliştirilmesi/oluşturulması aynı derecede önemlidir.

2. Kavramsal Çözümlemeler: Küresel ve Küyerel

Birçok araştırmacıya göre küreselleşme (*globalization*), günümüzden yaklaşık altı yüzyıl öncesindeki ticari ve yayılcı hareketlere kadar giden çok eski bir olgudur (Khondker, 2004; Cuterela, 2012; Gaikwad, 2015). Bununla birlikte, Oxford İngilizce Sözlüğe göre, küreselleşmenin birebir adının ilk geçtiği yer, insanın eğitimdeki deneyimlerine yönelik bütüncül bir bakışa karşılık gelen bir kavram olması itibarıyla, 1930 tarihli eğitimle ilgili bir çalışmadır (Cuterela, 2012; Gaikwad, 2015; Ruzana, 2015). 1960’lardan 1980’lere kadar ekonomistlerin ve sosyologların, ticaretin ve kültürel yaşamın uluslararasılaşmasıyla ilgili olarak zaman zaman kullandığı bu kavram (Khondker, 2004; Cuterela, 2012; Gaikwad, 2015; Ruzana, 2015), 1897’de Charles Taze Russell’in ortaya attığı “büyük şirketler/ortaklıklar” (*corporate giants*) kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Cuterela, 2012; Gaikwad, 2015). 1962’de, Marshall McLuhan’ın ortaya attığı dünyadaki tüm insanların aynı sosyal mekânda yaşaması olarak nitelenen “küresel köy” (*global village*) terimi de küreselleşmenin ana kavram olarak kullanımında etkili olmuştur (Beyer, 2007). Günümüzde “[b]u terim elektronik iletişimi kapsayan ileri düzeyde teknik altyapı olanaklarıyla kültürler, kimlikler ve fikirler arasında ulusların sınırlarını aşan erişim ve iletişimin artmasına karşılık gelmektedir” (Gaikwad, 2015, s. 4).

Kavramın kullanımı 1960–80 döneminde toplumsal yaşamın daha çok ekonomik ve bilişim boyutuna vurgu yaparken, tüm dünyada neoliberal politikaların ve etkilerinin giderek yoğunlaştığı döneme karşılık gelen 1980’lerin ortalarından itibaren kavram, sosyal bilimlerde ayrı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Khondker, 2004; Beyer, 2007; Cuterela, 2012; Gaikwad, 2015). Buna ek olarak, bu dönem itibarıyla kavramın, yaşamın; ekonomi, politika, göç, askeriye, çevre, kültür (Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton, 1999), din, iletişim, ve teknoloji (Beyer, 2007) gibi birçok boyutunun değişimindeki etkisi ve belirleyiciliği görülür hale gelmiştir. Kavramın hem pratikte hem de akademik olarak yaygın kullanımında ekonomist Theodore Levitt’in 1983 yılında pazarın/piyasanın küreselleşmesi konusunda yayınladığı çalışması etkili olmuştur.¹ Ayrıca, 1980’lerin sonlarından itibaren soğuk savaşın bitmesiyle doğuyla batı ya da sosyalistle kapitalist arasında iki kutuplu dünyanın son bulması; ülkelerin ekonomik ve iletişim açısından birbirine daha çok bağlanması ve bölgesel birçok kuruluşun küreselleşmeye ortam sağlamasıyla sonuçlanmıştır (Beyer, 2007; Inozemtsev, 2008; Ruzana, 2015).

Etimoloji Sözlüğüne göre kök olarak küresel (*global*) ve fiil olarak küreselleştirmeden (*globalize*) türeyen küreselleşme (*globalization*), dünya çapındaki ekonomik bir sistemi ifade eder. Kavramı kuramsal boyutuyla derinlikli olarak tartışan Robertson’a (1992, s. 8) göre “küreselleşme ... dünyanın bir

¹ Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Theodore-Levitt> (erişim 10.08.2018).

Tablo I. Beyer (2007) ve Giddens'in (1992) modernite ile küreselleşmeyi ve bunların küyerelleşmeyle olan ilişkilerini çeşitli açılardan nasıl ele aldıkları

	Neyi dışladığı/ içerdiği	Kendi evrenselliğini*	Hâkim yönetim yapısı	Hâkim ekonomi-politik	Sonrası süreçler ve etkileri
Modernite	Modern-öncesi/ geleneksel gibi bazı 'ötekileri' dışlaması	* Zamansallaştıran Zamanla her şeyin modern olması	Ulus-devlet yapısı Laisizm	• Devletçi ve ulusal politikalar • Kapitalist düzende Keynesçi politikaların baskın olduğu yapılar • 1980'lerin sonlarına kadarki dönemde sosyalist yapılar	Post-modernite (?): Küreselleşme
Küreselleşme	Toplumda 'ötekiler' dâhil her şeyi içermesi	* Mekânsallaştıran Yerelin yavaş yavaş küreseli kabullenışı	Zayıflayan ulus-devlet yapısı ve azalan egemen devlet güçleri Çoğulculuk	• Her alanda ulusaşırı etkileşimleri öne çıkaran politikalar, bu türlü kurumların hızla artması • Kapitalizmin, ağırlığını ulusaşırı şirketlerin baskınlığı ile her şeyde hissettirmesi • Neoliberal politikalar ve ekonomik düzen	Post-küreselleşme: Küyerelleşme

(?) Buradaki soru işaretinin nedeni, Beyer'in (2007) "post-modern"i, "modern"i olumsuzlayan bir kavram olarak görülmesindeki çekincesine ve Giddens'in (1992) modernitenin sonuçlarını "post-modernite" olarak değil "radikalleşen/radikalleşmiş modernite" (*radicalized modernity*) olarak tanımlamasına dayanmaktadır. Kaynak: Beyer, 2007 ve Giddens, 1992'den yorumlanarak hazırlanmıştır.

bütün olarak hem sıkışması hem de yoğunlaşması algısına karşılık gelmektedir". Modernitenin Sonuçları (*The Consequences of Modernity*) çalışmasında yer verdiği şekilde Giddens (1991) küreselleşmeyi kısaca, sosyal ilişkilerin farklı yerellikler bağlamında diyalektik bir yoğunlaşması olarak yorumlamakta ve modernitenin sonucu olarak görmektedir. Diğer bir deyişle yazar (1991, s. 64); "[y]erel dönüşümleri, zaman ve mekândaki sosyal bağlantıların yan ürünü olma ölçüsünde küreselleşmenin bir parçası" olarak görür.

Benzer şekilde küreselleşmeyi kavramsallaştırmaya çalışan Held vd. de (1999) bu kavramı mekân-zamansal boyutlarıyla ele almakta, küresel ağların yerelden bölgelerarasına kadar uzanan, küresel akışların hızının düzeyi ve küresel bağlantıların yoğunluğu ve etkilerinin eğilimi olarak tanımlamaktadır. Burada küreselleşme, Giddens'in de (1991) ileri sürdüğü gibi, modernite-ulus-devlet kavramlarının zayıfladığı bir süreç olarak görülmektedir. Buna karşılık "küyerelleşme"² kavramının sosyal bilimler alanına yerleşmesinde önemli etkisi olan Robertson ise böyle bir neden-sonuç ilişkisine varmanın neden mümkün olamayacağını açıklar ve küreselliğin "bu noktada, coğrafi olarak birbirinden uzak 'uygarlıklar'ın birbirinin içine nüfuz etmesi olarak görüldüğü"nü söyler (1995, s. 27).

Beyer (2007) küyerelliği açıklarken küreselliği; modern çağın/modernitenin büyük bölümünü yerinden etmiş olan belirgin bir dönem olarak niteler. Yazar (2007), bu kapsamda modernite-küreselleşme arasındaki neden-sonuç ilişkisine yaklaşımı

açısından Giddens ve Held vd. ile benzerlikler gösterse de mekân ve zaman boyutlarını farklı şekilde ele almıştır. Modernite ile küreselleşmenin ve bunların küyerelleşme ile olan ilişkilerinin; Giddens (1991) ve Beyer'in (2007) ele alış biçimlerine göre içerikleri, evrenselliklerini ortaya koyma biçimleri, hâkim yönetim yapısı ve ekonomi-politiği ile sonrası süreç ve etkileri bakımından nasıl farklılaştıkları Tablo 1'deki gibi özetlenebilir.

Tabloda görülen kendi evrenselliğini zamansallaştıran modernite ile mekânsallaştıran küreselleşme görüşlerine Soja (1989) ve Robertson da (1995) katılmaktadır. Soja'ya (1989) göre moderniteyi zamanın, post-moderniteyi ise mekânın önceliği belirlemekte iken; Robertson'a (1995) göre modernite zamansallığı içermekte, küresellik ise mekânı özellikli ve bağımsız bir kavram olarak ele almaktadır. Küyerelleşmeyi farklı ikili kavramlar üzerinden yola çıkarak ortaya koyan Robertson (1995) bu kavramların tarihsel bir farkındalıkla ele alınması gerektiğine ve birbirine kutup/tezat olarak görülen bu kavramların aslında böyle olmadığına vurgu yapar. Başka deyişle, yazar (1995); birinin ötekini silip yok etmesi ya da ezmesi veya ötekinin buna karşı direnç göstermesi ya da çeliştikleri üzerinden değil, bunların birbiri içine nüfuz eden ve birbirini tamamlayan bir bütünü oluşturdukları görüşünden yola çıkar. Ayrıca küreselliğin ve yerelliğin hem mekân hem de zamansallık üzerinden göreceliklerini de ortaya koyar.

Robertson'un (1995) küresel-yerel problemini ele alırken kullandığı ikili kavramlar temelde modern-postmodern, türdeş-

² Kökeni Japonca'da *dochakuka*...dan gelen [küyerellik] sözcüğün[ün] orijinal anlamı tarımsal bir ilke olarak çiftçilik tekniklerinin yerel koşullara göre değiştirilmesidir; ancak sonradan Japon işletmecilik alanında *küresel yerelleşme* için benimsenmiş, yerel koşullara [pazarlara] göre değişen küresel bakış [mal ve hizmetler] olarak ele alınmıştır... (Robertson, 1995, s. 28).

leştirme–ayrışıklaştırma (*homogenization–heterogenization*) ve evrenselcilik/evrensel–yörecilik/yöre’dir (*universalism/universal–particularism/particular*). Bunları tartışırken birçok yazara atıfla ayrıntılandığı ve örneklendirdiği ikili kavramlarla kimi zaman çakışan kimi zaman daha fazlasını kapsayan küreselleşme/küreselleştirme (*globalization/globalize*) ile yerelleşme/yerelleştirmenin (*localization/localize*) bunun karşısında durduğu yaklaşımları benimseyen yazında geçen kavramlar ve akımlar, Tablo 2’de özetlenmektedir. Ancak bu ele alış biçimi, bu tezatlığın altını çizmek amacını taşımamakta, aksine küyerelleşme kavramını destekler nitelikte söz konusu ikiliklerin birbirinden ayrılmazlığına, birbirini bütünlendirmelerine ve birbirinin içine girmelerine vurgu yapmaktadır.

Yaptığı kavramsal çözümlenmelerden hareketle sosyal bilimlerde ayrı bir kavram olarak ve esasında artık küreselleşmenin yerine küyerelleşmenin kullanılması gerektiği tezini savunan Robertson’a (1995) göre günümüzde ne küresel ne de yerel olduğumuzdan, kalan sadece küyereldir. Bu noktada önceden küreselleşmeye yönelik yaptığı açıklamayı, bunun yerine küyerelleşmeyi koyarak tekrar eder. Buna göre küyerelleşme, “... geleneksel olarak küresel ve yerel veya –daha soyut biçimde– evrensel ve yöresel olarak bilinen olguların eş zamanlılığını ve birbiri içine nüfuz etmesini kapsar.” (Robertson, 1995, s. 30).

Yazar, yerelin küreselle birlikte ve küreselin yerelle bir aradalığını kuvvetlendiren ve küyerelleşme vurgularını içeren şu açıklamalarıyla da bu çerçeveyi pekiştirmektedir:³ “[K]üreseli yereli dışıyormuş gibi tanımlamak sağduyudan uzak olur. ...Küresel yerelin karşısı değildir veya kendisi yerelin karşısında durmaz. Tersine, sıklıkla yerel olarak tanımlanan şey özünde küreselin içinde yer alır. ...[Küresellik]...yerelliğin ‘keşfi’ni içerir.” (Robertson, 1995, s. 34–35).

3. Yerel Kültürün Önemi ve Varlıklarının Korunmasında Küyerelliğin Rolü

Farklı kültürden insanların yaşamın her alanında birbiriyle etkileşiminin büyük hız ve yoğunlukla gerçekleştiği günümüzde bu bütünleşme (küresellik) (Gaikwad, 2015) ve öte yandan farklılıkların daha belirginleşerek diğerlerini etkilemesi (yerellikler arası ilişkiler) insanların giderek artan biçimde farklı düşünce ve davranış biçimleri geliştirmeleri ve yeni aile yaşantılarına sahip olmalarında etkili olmaktadır. Toplumların birbirine olan etkilerinin farklı boyutları ve belirsizliklerin (Gaikwad, 2015) giderek artmakta olduğu da göz önüne alındığında, her yerelliğin küresel etkilere vereceği tepkinin; kendi özelliklerini koruyarak ve geliştirerek, yerelliğini küresel bütünün bir parçası

yapabilme ve bu doğrultuda diğer yöre/toplumlarla rekabet edebilme ölçüsünde başarılı olacağı tespiti mümkündür.

Küyerellik, küresellik gibi mekânsal vurgunun öne çıktığı bir kavram olup, mekânla baş edebilmeyi kapsar (Khondker, 2004). Dünya nüfusunun günümüz itibarıyla yaklaşık 7,6 milyar olduğu ve bu nüfusun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı göz önüne alındığında “mekânsal ölçüğün” kültürel olarak genelde kentlere karşılık geldiği görülür.

Küyerellik çağında her bir kentte farklı düzeylerde ortaya çıkan ve kentlerin sosyal-kültürel-çevresel varlıklarını sürdürebilmede baş etmeleri gereken sorunları (Brandtner, 2012) için temel stratejilerinin ne olacağı son yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalardan biri küresel süreçlerde etkili olan dinamiklerin, Meyer ve Rowan’ın (1977) botanik biliminden ödünç alarak önerdikleri eşbiçimci (*isomorphic*) (Tablo 2) değişimlerle yerel düzeyde kullanılabilirliği üzerinedir. Orijinal anlamıyla “ana kaynağından ayrı olarak aynı biçimin tekrar edilmesi olarak tanımlanan” (Khondker, 2004, s. 6) eşbiçimcilik (*isomorphism*); sosyal bilimlerde karşılığını, “tüm dünyada birbirine benzer örgütsel biçimlerin ve deneyimlerin ortaya çıkışını yereller arasında yolculuk eden fikirlere bağlayan bir yeni-kurumsal kavram” olarak bulmaktadır (Brandtner, 2012, s. 76). Bu kavramın kullanımı; kentlerin klasik teknokratik yönetim anlayışından kaymaları gereken karmaşık, çok aktörlü, çok paydaşlı ve katılımcı olma nitelikleriyle yönetimlerinde; kurumsal süreçleri ve bunların eylemleri kapsamında, kentsel olguları mikro ve makro düzeyde, diğer deyişle yerel ve küresel ölçekte ele almayı gerektirir (Czarniawska Joerges, 2002 ve Sassen, 2001’den akt. Brandtner, 2012). Bu ise, zorlayıcı (*coercive*), taklitçi (*mimetic*) ve normatif (*normative*) olarak ele alınan farklı eşbiçimcilik türlerinin (bkz. DiMaggio ve Powell, 1983), kentlerin yönetiminde küyerelliği temel olarak gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Kentlerin temelde büyümenin getirdiği; “sosyal (sosyal dışlanma/[eşitsizlik/ayrışma/kutuplaşma] vb.), psikolojik (stres vb.), geleneksel planlamayı [kapsayan fiziksel] (ulaşım ve arazi kullanımı ikilemi vb.) ... [ve çevresel] (karbon ayakizi [vb.])” (Brandtner, 2012, s. 77–78) problemlerinin çözümünde ve her bir yerel sorunun küresel boyutlarda çevresel, kültürel, ekonomik ve teknolojik riskleri arttırdığı (Cuterela, 2012) günümüzde küyerel çözümler öne çıkmaktadır. Bu durumda, kentlerin kültür varlıklarının korunmasını, yapısal ve örgütsel biçimlerde tezahür etmesiyle küyerel olan kentsel yönetim anlayışının etkileri çerçevesinde de sorgulamak yerinde olacaktır. Çünkü çalışmanın temel savı olan, kentlilerin, oluşturu-

³ Robertson’un “küyerelleşme” kavramını yaygınlaştırdığı çalışması, yazında küresel ve yerel arasındaki göreceli dinamizmi ortaya koyan en iyilerden biri ve öncül kabul edilse de (Beckford, 2003, s. 125; Khondker, 2004), Radhakrishnan (2010) ve Ritzer (2003) gibi bazı kuramcıların eleştirilerine tabi olmuştur. Bunlar karşısında fikirlerini revize eden kuramcı, bunların bir kısmını yanıtlamıştır (Reudometof, 2016’dan akt. Gobo, 2016). Bu ve benzer kavramlar üzerine çalışan George Ritzer (*globalization = globalization + globalization; McDonaldization*) (1993; 2003) ve Ulrich Beck (*cosmopolitanization*) (2000; 2006) gibi kuramcılardan (Reudometof, 2016’dan akt. Gobo, 2016) başka Robertson’un çalışması üzerine kendi kavramlarını kurgulayan araştırmacılar da vardır (bkz. Khondker, 2004-*macro-localization, micro-globalization*; Chew, 2010-*lobalization*). Ancak bu çalışmaların ayrıntısı bu metnin doğrudan konusu olmayıp burada küyerelliğin ele alınışında Robertson’un açıklamaları ile yetinilmektedir.

Tablo 2. Küyerelliğin bileşenleri olan küresel ve yerel ile ilişkili olarak yazında yer verilen kavramlar

Küresellekle ilgili-GİBİ-görülen/Küreselliğin farklı açıları	Yerellekle ilgili-GİBİ-görülen/Yerelliğin farklı açıları
post-modernleşme/post-modern (<i>post-modernization/post-modernism/post-modernize/post-modernity</i>)*	modernleşme/modern (<i>modernization/modern/modernism/modernize/modernity</i>)*
türdeşleştirme (<i>homogenization</i>)*	ayrışıklaştırma (<i>heterogenization</i>)*
evrenselcilik/evrensel/evrenselleşme/evrenselleştirme (<i>universalism/universal/universalize/universalization</i>)*	yörecilik/yöre/yöreselleşme/yöreselleştirme (<i>particularism/particular/particularize/particularization</i>)*
baskın evrenselik (<i>hegemonic universalism</i>)*	yerellik (<i>locality</i>)*
çoğulculuk (<i>pluralism</i>)	
çokluluk (<i>multiplicity</i>)	
dünya sistemi (<i>world-system</i>)*	tekillik/azınlık (<i>singularity/minority</i>)*
kültürel kapital (<i>cultural capital</i>)*	
kapitalizm (<i>capitalism/capitalization/capitalize</i>)	
kapitalist dünya sistemi (<i>world systemic capitalism</i>)*	anti-sistemik hareketler (<i>anti-systemic movements</i>)*
tek/bir dünya (<i>unicity of world</i>)*	kristalize dünya toplumu (<i>crystallized world society</i>)*
tekbîçimcilik (<i>uniformitarianism/uniformity</i>)	
eşbiçimcilik/eşbiçimci (<i>isomorphism/isomorphic</i>)	
tektipleştirme (<i>standardization</i>)*	farklılık ilkesi (<i>the principle of difference</i>)*
sömürgecilik (<i>colonialism/colonialization/colonialize</i>)	sömürgecilik sonrası (<i>post-colonial</i>)
batılılaşma (<i>westernization/westernize</i>)*	içsel 'gelenek' (<i>endogenous 'tradition'</i>)* - ideolojik dekolonizasyon (<i>ideological decolonization</i>)*
yayılcılık (<i>imperialism/imperialization/imperialize</i>)	
kültürel yayılcılık (<i>cultural imperialism</i>)*	özgür "yerel kültürler" in (<i>local cultures</i>) gücü ve etkileri*
kitle kültürü (<i>mass culture</i>) *	yerel kültürler (<i>local cultures</i>)*
Amerikanlaşma/sert yayılcılık (<i>Americanism/Americanize/Americanization/hard-imperialism</i>)	
McDonaldlaşma (<i>McDonaldization</i>)	
McDünyası (<i>McWorld</i>)*	Cihad dünyası (<i>Jihad world</i>)*
küreselleştirme (<i>globalization</i>)*	lûbnanlaştırma, balkanlaştırma, ... (<i>lebanonization, balkanization, ...</i>)*
küreselcilik/küresel (<i>globalizm/global</i>)*	kabilecilik/kabileye ait (<i>tribalizm/tribal</i>)*
küresellik (<i>globality</i>)*	ev/topluluk/yerellik (<i>home/community/locality</i>)*
evsizlik/köksüzlük (<i>homelessness/rootlessness</i>)*	ev ideolojisi (<i>ideology of home</i>)*
dünya mekânları (<i>world spaces</i>)*	küreselin 'mikro' olarak tezahürü (<i>'micro' manifestation of the global</i>)*
yöresizleşme (<i>delocalization</i>)	
çokyörelilik (<i>multilocality</i>)	
kültürlerarasılık (<i>cross-culturality</i>)*	
çokkültürlülük (<i>multiculturalism</i>)	
kültürel çoğulculuk (<i>cultural pluralizm</i>)*	
kültürlerin karışımı/çok etniklilik (<i>mixing of cultures/poly-ethnicity</i>)*	
'yarı-olanlar' (<i>'halfies'</i>)*	
kültürel sentez (<i>cultural synthesis</i>)	
küresel melezleşme (<i>global hybridization</i>)*	
dilin melezleşmesi (<i>creolization</i>)*	
küresel kültür (<i>global culture</i>)*	kültürlerarası iletişim (<i>intercultural communication</i>)* birbirine bağlantılı yerel kültürler (<i>inter-connected local cultures</i>)*

Tablo 2 (Devamı). Küyerelliğin bileşenleri olan küresel ve yerel ile ilişkili olarak yazında yer verilen kavramlar

Küresellekle ilgili-GİBİ-görülen/Küreselliğin farklı açıları	Yerellekle ilgili-GİBİ-görülen/Yerelliğin farklı açıları
kozmpolitleşme/kozmpolitan ..... (<i>cosmopolitanization/cosmopolitan/cosmopolitanizm/cosmopolitanize</i>)*	yerelleşme/yerel (<i>localization, local, localizm, localize</i>)*
yerelötesileşme (<i>translocalization/translocalism</i>), bölge/sınırötesileşme (<i>over-territoriality</i>) ulusötesileşme (<i>transnationalization/transnationalizm/transnationalize</i>) uluslararasılaşma (<i>supranationalizm</i>) bölgeselleşme (<i>regionalization/regionalizm/regionalize</i>)	
uluslararasılaşma ..... (<i>internationalism/internationalization/internationalize</i>)*	kültürel akıl olarak - ulus-devlet/ulusal kimlik (<i>nation-state/national identity</i>)* - ulus-devlet toplumu/ulusal toplum (<i>nation-state society/national society</i>)*
internet vatandaşları (<i>netizens</i>)	
makro (<i>macro</i> .....)	mikro (<i>micro</i>)*
nesnel (<i>objective</i> .....)	öznel (<i>subjective</i>)* yerli/yerel/yerelleştirme (<i>native/indigenous/indigenization</i>)*

* Yanında (*) işareti görülen kavramlar Robertson'un (1995) metninde geçen kavramlardır. Burada karmaşıklığı önlemek için orijinal kaynaklar yazılmamış olup, bunlar için adı geçen metne (Robertson, 1995) bakılması gerekir. Bunun dışındakiler ve bunlardan bir bölümüyle de ortak olarak bu tabloda yer alan diğer kavramlar, Brandtner, 2012; Gaikwad, 2015; Cuterela, 2012; Ruzana, 2015; Khondker, 2004; Beyer, 2007; Gobo, 2016; Beckford, 2003'ten alınmıştır.

rulması sırasında içinde yer alacağı ve sonradan erişimine, izlemesine ve gerektiğinde tepkisini dile getirebilmesine elverişli olacak etkileşimli, coğrafi temelli ve güncel teknoloji bir kültür varlıkları envanterine yönelik veri altyapısı ile farkındalık kazanarak bu varlıkları sahiplenmesi, farklı aktörlerin varlığının ve bunların kentin yönetimi üzerine olan etkisinin kabulüyle mümkün olabilecektir.

Yerelin/kentlerin üst düzeydeki yasalara uyumunu kapsayan *zorlayıcı*; Dünya Bankası (DB), OECD, Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası/ulusüstü kuruluşlardan yerele yayılan (en iyi uygulamalar, yarışmalar, ödüller vb.) *normatif* ve tüm dünyada farklı yerlere ait *şeffaf/karşılaştırılabilir* verilerin çoğalmasıyla artan karşılıklı *taklitçi* eşbiçimcilik, kavramın yukarıda değinilen türlerini özetlemektedir (Brandtner, 2012).

Kentsel yönetişimi; (1) seçkinci (*elitist*) olan 'girişimci kentler' ve (2) eşitlikçi (*egalitarian*) eğilimlerin hâkim olduğu 'kapsayıcı kentler' bağlamında ele alarak örneklerle karşılaştıran ve eko-sosyal küyerelliğin nasıl bir kentsel yönetimle mümkün olabileceğini inceleyen Brandtner'a (2012) göre her ikisi de birbirini tamamlayıcı olup, günümüz kentlerinde farklı düzeylerde geçerliliğini korumaktadır. İyi yönetişimin esasları⁴ temel alındığında yazar (2012), sadece birinci yaklaşımın hâkim olduğu kentlerde eko-sosyal yapının istenen olumlu yönde gelişimini sağlamanın mümkün olamayacağını, sürdürülebilirliğin

temel ölçütü olan kıt olanaklıların (*underprivileged*) kapsanması ve pazar kapitalizminin gerçeklerini de içeren nedenleriyle açıklamaktadır.

Küresel eğilimler yönetime yönelen eğilimleri eşbiçimci süreçlerle teşvik ederken, her yerelde yansıması farklı olan bu sürecin etkilerinin; yerelin bağlamı ve yöneticilerinin normları ve değerleri dikkate alınmadan değerlendirilemeyeceği bilinmektedir (Pierre, 1999 ve Rhodes, 2007'den akt. Brandtner, 2012). Türkiye'de günümüzde geçerli olan üst ölçekli politikalar, değerler ve kentsel ölçekteki yansımaları genellikle ilk türdeki bir yaklaşımı içermekte (Eraydın, 2012) ve iyi yönetim esaslarının birçoğu pratikte gerçekleşmemektedir.

AB ile DB gibi ulusötesi kurumlarla birlikte ulusal yönetimleri de etkileyerek kentsel yönetimde hizmetlerin özelleşmesinin avantajlarından yararlanan çokuluslu şirketlerin birinci önceliği –ürünlerinden de önce– markanın oluşumu, üretimi ve pazarlanmasıdır. Bu şirketlerin birçoğu pazarlarını, tüketim potansiyeli olan farklı yörelerin insanlarında ihtiyaç yaratarak ve bu ihtiyaca karşılık vererek genişletmektedir (Cuterela, 2012).

Küyerel olabilmek yarışında; McDonald's, KFC, Domino's, Coca-Cola, Nike, Levi's, vb. çokuluslu şirket markaları, ürünlerini hedef alınan yerelin kültürel özelliklerine uygun şekilde uyarlarlar (Cuterela, 2012; Gaikwad, 2015). Bu, küyerelliğin

⁴ UNESCAP'a (*Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu*) göre bu esaslar "uzlaşma odaklı, katılımcı, yasalara uyumlu, etkili ve etkin, hesap sorulabilir, şeffaf, karşılık veren, adil ve kapsayıcı olma" şeklindeki sekiz özelliştir.

işletme alanındaki tanımının birebir yansımadır. 'French-fries' sistemiyle dünyanın birçok kentinde yaygınlaşan ve kentlerde birçok insanın hayatının bir parçası haline gelen çokuluslu şirketler (Gaikwad, 2015) bu bağlamda her bir yerel kültüre uyum sağlayarak ona eklenirse de, o yerelin sosyal ve fiziksel yaşam kültürünün biçimsel olarak diğer yerleşmelerle bir ölçüde de olsa benzeşmesine neden olmaktadır. Buna benzer bir diğer etki de kentlerde kamusal alanların dönüşümü olup, sosyalleşmeye yönelik kulüpler, ticari etkinlikler gibi yatırımlar için parklar, spor/oyun alanları, sokaklar, vb. kamusal alanların giderek özelleşmeleri/kiralalanmaları sürecidir (Cuterela, 2012). Benzer neoliberal süreçler Türkiye'deki kentlerde de yaşanmakta ve bunun yanı sıra kentlerin merkezleri ve hassas tarihi bölgelerinde dokularıyla birlikte korunması gereken birçok yapı yıkılarak yerine yeni dokularda yeni yapılar inşa edilmektedir (Ünlü, 2009).

Küyerel çağda varlığını sürdürmeye devam eden ulus-devletlerin kentsel/yerel yönetimleri, kültür varlıklarının korunması için iyi yönetişimin ilkelerini benimseyerek eşbiçimci yolları izleyebilirler. Diğer bir ifadeyle, bu amaçla yukarıda açıklanan benzer yerel (küresel) sorunlar için benzer küresel (yerel) çözümler üretmede; yerel aktörlerin zorlayıcılıktan, *normatif* biçimde yayılan ve *taklitçi* davranışlarından kaynaklanan eşbiçimcilikten yararlanabilirler.

4. Dünyada ve Türkiye'de Kültür Varlıklarının Korunmasına Yönelik Yasalar ve Uygulamadaki Durum

Kültür denildiğinde ilk akla gelenin kültürün olduğu ve yaşadığı yer olan kentler olması nedeniyle, kültür varlıkları denildiğinde de ilk akla gelen, kentlerin mekânsal yapıları içinde tarihsel değere sahip alanlar olmaktadır. Ancak, kültürün geniş anlamı ve kent ekonomisiyle olan ilişkileri ve envanter tespitiyle doğrudan ilgili mülkiyete (Attard ve Vella, 2014) yönelik boyutları düşünüldüğünde, içinde yer alan fiziksel yapılarıyla birlikte, sosyal ve ekonomik yapılarını da kapsayan bütüncül çözümlenelerin kaçınılmaz olduğu görülür (Erdoğan ve Özkök, 2017). Buna göre temelde somut ve somut olmayan olarak ikiye ayrılan kültür varlıklarının kapsamı UNESCO'nun (*Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu*), kültür mirası ile ilgili Türkiye'nin de taraf olduğu farklı sözleşmelerinde yer verdiği tanımlarıyla ve onun sınıflamasına göre Tablo 3'te görüldüğü gibi olmaktadır.

Kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tarihsel süreç incelendiğinde, dünyada küresel süreçlerin büyük hız kazandığı özellikle endüstri devrimi sonrasında teknolojinin gelişimiyle hızla değişen tarihi kentlerde/yerelerde yaşanan değişimin yaratığı tahribatın dönüm noktası olduğu görülür. Bu tahribatı önle-

mek amacıyla birçok üye ülkeye yol gösterici –bir anlamda zorlayıcı eşbiçimciliği kapsayan– kararların BM tarafından alınması yarım yüzyıl öncesine kadar gitmektedir. Bunun da öncesinde özellikle Avrupa'da 19. yüzyılın sonunda başlayan tarihi anıtlar ve çevreleri üzerinde ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlerin korumaya yönelik ilgisi, uluslararası *Atina Sözleşmesi*'nin 1931'de yayınlanması ile sonuçlanmış, bunu 1964 yılında kabul edilen ICOMOS (*Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi*) *Venedik Tüzüğü* takip etmiştir (UNESCO, 1995).

1960'ların ortalarından itibaren *Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme* ve *Venedik Tüzüğü* ile başlayarak⁵ taraf olunan ve yasalaşan birçok BM antlaşmasına karşın koruma çalışmalarının Türkiye'de yetersizliği ve/veya başarısızlığı üzerine 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK) yürürlüğe girmiştir. Bu yasal düzenleme, koruma uygulamalarındaki "mimari miras" bakışından "kültürel ve doğal miras" bakışına geçişi sağlayan ve bu kapsamda bütünlük koruma uygulamaları anlayışına önem kazandıran UNESCO'nun 1972 tarihli *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*'nin (Kamacı, 2014) ulusal mevzuata dâhil edilmesiyle çakışır. Neoliberal politikaların kentsel, kültürel ve doğal alanlar üzerindeki dönüştüren, baskılayıcı ve tahrip edici etkilerinin hızla arttığı son on yıllarda ise, bu duruma koşut olarak korumada "[k]ültürel peyzaj, [h]alk katılımı, [a]lan yönetimi, [s]osyo-ekonomik boyut ve [s]ürdürülebilirlik" gibi yeni hassasiyetlerin (Kamacı, 2014, s. 7) ortaya çıktığı konularda Avrupa Konseyi ve BM tarafından yeni sözleşmeler yayınlanmış ve bunlar Türkiye tarafından da imzalanmıştır. Ancak Kamacı'nın (2014, s. 19) belirttiği gibi, "...2863 sayılı yasa kapsamı açısından, başarılı koruma çalışmaları gerçekleştirebilecek nitelikte.... [ve] 2863/5226 sayılı yasayla... uluslararası düzenlemelerle paralel bir gelişme gösterirken, 2863/648 sayılı KHK ile önceki kazanımlarını kaybederek, korumanın güncel kaygılarından uzaklaşmıştır."

Özetle, 1950'lerde benimsenen yeni politikaların neden olduğu hızlı kentleşmeyle başlayan, 1980'ler ve 2000'ler sonrası dönemlerde de benzer değişimlerle günümüze dek giderek hızlanan, büyüyen çözümsüzlükler ve sürekli değişen yasalar, Türkiye'de kültürel mirasın büyük bölümünü oluşturan kentsel alanlardaki kültür varlıklarının korunmasına yönelik sorunların temel nedenleri olmuştur.

Yarım yüzyıl kadar öncesinde Mimarlar Odasının (Editöryal, 1973) eski kent parçalarındaki korumanın temel sorunları konusundaki yaptığı tespitlerin büyük bölümünün bugün de geçerliliğini koruması dikkat çekicidir. Söz konusu tespitler; (1) Hızlı kentleşme süreciyle kent merkezlerinde arazi fiyatlarının giderek artmış olması ve gayrimenkul eksenli gelişmeyi sağla-

⁵ Osmanlı dönemi esas alındığında, Türkiye'de kültür varlıklarının korunmasına yönelik ilk kapsamlı yasal düzenlemelerin "Asar-ı Atika (Eski Eserler) Nizamnamesi" ile 1869 yılında yapıldığı, sonrasında birkaç kere revize edilen nizamnamenin 1906'daki dördüncü ve son halinin ise Cumhuriyet dönemindeki ilk ulusal yasa olan 1973 tarihli, 1710 sayılı Eski Eserler Kanununa kadar yürürlükte kaldığı görülür.

Tablo 3. Kültürel çeşitliliğe temel kültür varlıklarının (UNESCO ifadesiyle kültür mirasının)* UNESCO ilgili sözleşmeleri kapsamında tanımları**

Somut olmayan kültür varlıkları (2)	Taşınmaz	<p><u>UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına dair Sözleşme, 1972, madde 1</u></p> <p>Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar; kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.</p> <p>Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.</p> <p>Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.</p>
	Taşınır	<p><u>UNESCO Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, 1970, madde 1</u></p> <p>Bu Sözleşme hükümlerine göre, dinsel nitelikte olsun olmasın, her Devlet tarafından arkeoloji, tarih öncesi, tarih, sanat veya bilim için önemli olarak gösterilen ve aşağıdaki kategorilere giren değerler kültür varlığı sayılırlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> Az bulunur zooloji, botanik, mineroloji ve anatomi örnekleri ile koleksiyonlar, paleontoloji bakımından değer taşıyan nesnelere; Bilim ve teknik tarihi ile askeri ve sosyal tarihi kapsayan tarihe, ulusların idare adamlarının, bilginlerinin, düşünür ve sanatçıların hayatlarına ve önemli olaylara değin varlıklar; Kanuna uygun veya aykırı olarak yapılan kazı ve arkeolojik bulgu ürünleri; Tarih ve sanat değeri taşıyan anıtlar ile arkeolojik sitelerden artakalmış kırık, dağınık parçalar; Yüz yıldan daha eskiye ait sikke, hakkedilmiş mühür, kitabe ve benzeri şeyler; Etnolojik gereçler; Sanat değeri bulunan aşağıda gösterilmiş varlıklar: <ol style="list-style-type: none"> Her türlü satır üzerine, her türlü malzeme ile ve elle yapılmış tablolar, resimler, desenler (elle süslenmiş imalat ürünleri ile sanayie değin desenler bunların dışındadır); Her türlü malzemeden yapılmış orijinal heykeller, heykelcilik sanatına değin ürünler; Orijinal gravürler, baskılar ve taş baskılar; Her türlü malzemeden meydana getirilmiş sanat değeri bulunan montajlar ve asamblyalar Az bulunur el yazmaları, 1500 yıllarından önce yapılmış baskılar, tarih, edebiyat ve bilim yönünden özel önem taşıyan eski kitaplar, yayınlar, belgeler (tek veya koleksiyon halinde); Posta ve damga pulları ile benzeri pullar (tek veya koleksiyon halinde); Arşivler (plak, fotoğraf ve sinema arşivleri dahil); Yüz yılı aşkın döşeme eşyaları ve eski müzik aletleri.
	Su altı (1)	<p><u>UNESCO Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi, 2001, madde 1</u></p> <p>(a) "Sualtı kültür mirası" en az yüz yıldır kısmen ya da tamamen, periyodik ya da sürekli olarak su altında bulunan; kültürel, tarihi ya da arkeolojik mahiyeti olan insan kalıntıları anlamına gelmektedir; aşağıdakiler gibi:</p> <ol style="list-style-type: none"> arkeolojik ve doğal çevreleri ile birlikte ören yerleri, yapılar, binalar, eserler ve insan eliyle yapılmış kalıntılar; arkeolojik ve doğal çevreleri ile birlikte deniz araçları, hava araçları, diğer araçlar ya da bunların yüklerinin veya diğer muhteviyatının herhangi bir kısmı; ve tarih öncesi özellikler taşıyan nesnelere.
Somut olmayan kültür varlıkları (2)	<p><u>UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003, madde 2</u></p> <p>1. "Somut olmayan kültürel miras" toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. ....</p> <p>2. Yukarıda 1. fıkrada tanımlanan "somut olmayan kültürel miras", özellikle aşağıdaki alanlarda belirir:</p>	

Tablo 3 (devamı). Kültürel çeşitliliğe temel kültür varlıklarının (UNESCO ifadesiyle kültür mirasının)* UNESCO ilgili sözleşmeleri kapsamında tanımları**

a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
b) Gösteri sanatları;
c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler;
d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;
e) El sanatları geleneği.

* 1972 tarihli sözleşmenin 2. maddesinde doğal miras ise şu şekilde yer almıştır.

Estetik veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar, Bilim veya muhafaza açısından istisnai evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar,

Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnai evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar.

** 2863 sayılı yasanın 3. madde a fıkrası 1. bendinde (2004'teki bir değişiklikle) kültür varlıklarının genel tanımı "tarih öncesi ve tarihî devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihî devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yeraltında veya sualtındaki bütün taşınır veya taşınmaz varlıklardır;" şeklinde yapılmıştır. Ancak yasanın taşınmaz ve taşınır varlıklara ilişkin alt bölümlerinde daha detaylı tanım ve listeler yer almaktadır. Bu yasanın yürürlüğe girdiği 1983 yılında somut olmayan varlıklar henüz gündemde olmadığından buradaki kültür varlıkları tanımı yasadaki belirtilmemekle birlikte somut olanları kapsamaktadır.

(1) 2863 sayılı yasa kapsamında ayrı bir varlık olarak ele alınmamakta ve yukarıda yazılı 3. maddede geçen kültür varlıkları tanımı içinde kapsamaktadır.

(2) 2003 yılında kabul edilen ilgili UNESCO sözleşmesi 5448 sayılı yasa ile aynı biçimde 2006 yılında yürürlüğe girmiş olduğundan ulusal mevzuatta da burada verilen tanım aynı biçimde geçerlidir.

Kaynak: Tanımların Türkçeleri sözleşme adı aramasıyla bulunan çeşitli internet kaynaklarından alınmıştır.

cak imar uygulamalarının hazırlanmaya başlamasıyla birlikte eski kent dokularının imar baskıları sonucunda büyük bir ölçüde tahrip edilmiş olması; (2) Planların fiziksel nitelikte olması, uygulama zorunluluğunun olmaması ve politik yapıya bağlı olarak üzerinde yapılan değişikliklerle koruma uygulamalarının etkisiz kalması; (3) Ekonomik baskılar altında yaşayan halkın koruma olgusu ve tarihi alanların sosyo-kültürel değerine ilişkin ilgisinin olmayışı, (4) Plansız ve programsız gelişen turizm sektörü ile birlikte yüksek kâr hedefiyle tarihi-doğal alanlara yapılan büyük tahribatlar; (5) Bütüncül planlama anlayışının hâkim olmaması, politik ve ekonomik çıkarların toplumsal çıkarlarla çelişmesi sonucu tarihi değerlerin geleceğine yönelik koruma stratejilerinin geliştirilememesi (Editöryal, 1973) şeklinde özetlenebilir.

1948–1968 dönemini kapsayan ve 1970'lerin başı itibarıyla değerlendirilen imar planlarının, tarihi alanların korunmasındaki etkinliğini tespit etmek amacıyla Edirne, Kütahya, Şanlıurfa, Kastamonu, Bodrum ve Ürgüp kentlerindeki durumu inceleyen Akçura ve Çapar da (1973); planlarda, sadece anıt nitelikteki eserlerin korunduğunu, sivil mimarlık örneklerinin, tarihi sokakların kısaca anıt eserler dışında kalan tarihi dokunun korunmadığını ve planların bu bölgeler üzerindeki gelişme baskılarını durdurmadığını ve bununla birlikte plan bütününde getirilen ulaşım, yapılaşma kararlarıyla da tahribatın arttırıldığını tespit etmiştir.

Akay ve Eroğlu da (1979) 1970'lerin sonu itibarıyla yaptıkları çalışmalarında, mevcut imar planı düzenlemelerinin tarihi alanları korumada yeterli olmadığını ve mevcut dönemin yasal-yönetimsel yapısının da tarihi alanların korunması için uygun çerçeveyi sunmadığını belirtmektedir. Buna karşılık yazarlar (1979, s. 71); "tek başlarına koruma planları" ve "koruma boyutunun imar plan[lar]ına girmesi" olarak iki temel yaklaşımı

değerlendirmekte ve sonuç olarak kent merkezlerinde tarihi alanları korumaya yönelik ekonomik işlev ve akışlar bazında düzenlemelerin yapılması ve tarihi alanları korumaya yönelik ayrı bir dilin geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

1980'li yılların ortalarında gerçekleştirdiği çalışmasında, Kuban (1984), korumaya yönelik ortaya koyduğu temel sorunlardan yola çıkarak, koruma uygulamalarının eskiyi koruma ve restorasyon gibi sadece fizik yapıya getirilecek müdahalelerle tam olarak sağlanamayacağı, ayrıca tarihi alanlarda yapılacak çalışmalarda özellikle eski ve yeni dokunun bütüncül bir şekilde ele alınması ve koruma uygulamalarında fiziki yapıyla birlikte sosyal yapıya da yönelik stratejilerin geliştirilmesi gereği sonucuna varmaktadır.

Tarihi alanlarda yapılan koruma uygulamalarını, sosyo-ekonomik etkileri açısından 2000'li yıllar sonu itibarıyla inceleyen Mazi'ya (2009) göre, 1950 sonrasında görülen hızlı kentleşme sonucunda geleneksel kent dokuları ya gelişme baskıları sonucunda yok olma noktasına gelmiş ya da gelişme sürecine uyum sağlayamamaya ekonomik açıdan eskime ve fiziki açıdan köhneme sürecine girmiştir. Bu süreçte oluşan yeni doku ile eskisi arasında ise kentsel yaşantı açısından büyük farklılıkların ortaya çıkmasından hareketle yazar (2009); tarihi alanların yakın çevresi ile bütüncül bir şekilde ele alınmasını, sit alanları içinde koruma bölgelerinin oluşturulmasını, özel/kamu mülkiyetine sahip alanlarda nitelikli uygulama projelerinin gerçekleştirilmesini önermekte, planlama ve koruma uygulamalarının fiziksel yapının yanı sıra sosyo-ekonomik yapıyı da ele alması gerektiğini belirtmektedir.

Tarihi konut bölgelerindeki koruma ve yenileme çalışmalarında meydana gelen sosyal problemler ve çözüm önerileri üzerine odaklanan Akkar Ercan (2010)'ın çalışma alanı İstanbul'un tarihi yarımadasındaki Fener-Balat bölgesidir. Çalışmada, şehir

merkezi ve çevresinde lüks, yeni ve farklı kentsel alanların geliştirilmesine rağmen tarihi alanlarda eskime, parçalanma ve sosyal dışlanma sorunlarının oluştuğu, koruma uygulama stratejilerinin ise turistler ve ziyaretçiler için özel mekânlar yaratmakla sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Sonuç olarak; bu çalışmada da koruma uygulamalarının fiziksel boyutları kadar sosyo-ekonomik boyutlarının da ele alınması ve ayrıca uygulamalarda bu boyutu kapsayacak finans, yönetim ve organizasyon araçlarının oluşturulması gerektiği üzerinde durulmuştur (Akkar Ercan, 2010). Aysev Deneç de (2014) yine aynı bölgeyi konu alan çalışmasında, alana yönelik iki farklı projeyi karşılaştırmalı olarak eleştirel bir bakışla değerlendirmiştir. 2000'ler sonrasında kentsel yapı üzerindeki etkisini arttıran neoliberal politikaların küresel sermayeyi çekmek ve ekonomik yatırımları kolaylaştırmak amacıyla kullanılan mega projelerle yeni kentsel formların oluşturulduğunu belirten yazar (2014), tarihi bölgelerin, şehir merkezlerinin ve çeperlerinin “kentsel dönüşüm” uygulamaları ile mekânsal değişimlere uğratıldığı ve projelerde tarihi, kültürel, mekânsal, ekonomik ve sosyal hassasiyetin göz ardı edildiği tespitinde bulunmuştur.

Görüldüğü gibi Türkiye’de kentsel kültür varlıklarının korunmasına ilişkin 1950’lerde başlayan kötüye gidiş, son birkaç on yıldır, iyi kentsel yönetim ilkelerinin benimsenmesi bir yana, buna karşıt olarak ‘girişimci kent’ bağlamında seçkin bir yönetim anlayışının ön plana çıkmasıyla hızlanmış, büyük boyutlara ulaşmıştır. Buradan kültür varlıklarının korunmalarının günümüzde büyük ölçüde merkezi ve yerel yönetimlerin inisiyatifine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, çalışmanın çıkış noktasını oluşturan, her türlü kültür varlığından yerel halkın gereken bilgi ve ilgi yoksunluğu sonucu kentini ya da yaşadığı yereli sahiplenmeyişi ile giderek hızlanan kötüye gidiş durdurulamamaktadır. Bu kapsamda, ulusal veya uluslararası bir yasal statüye sahip olsun ya da olmasın her türlü somut ve taşınmaz kültür varlığı alanında yapılaşmalar ve sürekli artan rant baskıları sürmekte, bu alanların tarihsel süreçleri içinde süregelen sosyal ve ekonomik yapısı da bunlardan olumsuz etkilenmektedir (Erdoğan ve Özkök, 2017).

Tanımlanması somut kültür varlıklarına göre daha zor olan somut olmayan kültür varlıkları arasında yer alan ve UNESCO tarafından son yıllarda “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”ne alınan bazı ritüeller, zanaatlar/el sanatları ve geleneksel yeme-içme kültürünü kapsayan varlıklar dışında, ilgi ve bilinç eksikliği nedeniyle benzer kayıplar somut olmayan kültür varlığı alanında da yaşanmaktadır.

5. Küyerellik Sürecinde Kentsel Kültür Varlıklarına Yönelik Veri Altyapısı Oluşumu, Erişimi ve Paylaşımı

Küreselliğin, çokuluslu şirketlerin ve neoliberal politikaların etkileri (kentlerin tektipleşmesi, geleneksel kent merkez-

lerinde geçmişte kamusal kullanımlara ayrılan parklar, okullar, hastaneler vb.’nin yer aldığı mekânların özelleşmesi ve ticaret, ofis, lüks konut, rezidans gibi rant yatırımlarına açılması vb.) karşın, yaşadıkları kentte kendisinininkilerle birlikte başkalarına ya da kamuya ait kültür varlıklarının farkında olarak kentini/yerelini sahiplenen ve koruyan toplumlar/kentdaşlar, bu uygulamalarıyla küresel boyuttaki kültür varlıklarına olan sorumluluklarını da yerine getirebilir.

Kültür varlıklarına ilişkin veri altyapısı oluşturulması sürecinde yerel halkı birebir bu sürecin içine katmak suretiyle sağlanacak farkındalık ve sahiplenmeyle bunlar hakkında ortaya çıkan olumsuz karar ve girişimlerin önüne geçilmesi mümkündür. Sivil toplum kuruluşları (STK) her ne kadar toplumu/halkı örgütleme konusunda –çoğu zaman sadece tepkisel– girişimlerde bulunsalar da bu kuruluşların olmadığı ya da yetersiz olduğu yer ve zamanlarda bu etkileri de azalmaktadır. Bu durumda halkın kendisi, kendi yerel kültür envanterinin oluşması esnasında sahip olduğu bilgiyle bu kültür varlıkları üzerindeki tasarrufunu sadece tepkisel olarak değil, tespit sonrası kendi içinde süren bir bilgi paylaşımı ve denetleme ile kurabilir.

Bu kapsamda farklı ülke ve yerelliklerin gerçekleştirdiği birçok envanter çalışmasında, hazırlanan envantere halkın erişimi, onunla paylaşımı ve onunla birlikte sürekliliğinin sağlanmasının, veri tabanının oluşturulması kadar önemli olduğu görülmektedir (bkz. Bold, 2009; Luísa Soares vd., 2014). Bu amaçla yapılan benzer birçok çalışmada/uygulamada toplumun bu süreç ve sonrasındaki katılımını sürekli kılmayı sağlamaya verilen önem, yapılan çalışmaların adında da kendini göstermektedir. Başka deyişle, bu türlü kültürel –ve doğal– envanter çalışmalarının adında ve içeriğinde ‘toplum’ (*community*) kavramı öne çıkmakta (*Asset-based community building, Community cultural development, Community forestry vb.*) (Amanor, 2004; Collins, 2011; Tully ve Flood, 2016); ‘sorumlu vatandaş’ kavramı da bu toplumsal oluşumlarda önem kazanmaktadır (Bose, 2007). Aynı zamanda birçoğu üniversite, belediye veya ilgili kuruluşları, diğer resmi kurum ya da STK vb.’nin yürüttüğü bu çalışmalar, AB, BM, DB vb. birçok ulusüstü kuruluşun önceden açıklanan *normatif* eşbiçimcilik kapsamında teşvik ettiği ‘sürdürülebilir kentler’ konusundaki girişimlerine temel oluşturmaktadır (bkz. Amanor, 2004; Pereira Roders ve Van Oers, 2011; Luísa Soares vd., 2014; Tully ve Flood, 2016). Öte yandan, ulusal ölçekte bu tür politikaların/stratejilerin odağında olması gereken alttan-üste girişimlerle oluşacak (Köivupuu, Printsmann ve Palang, 2010) ve yerel kapasitenin inşasını sağlayacak (Beaulieu, 2002) bu türlü veri altyapılarının oluşumunda yerel toplumların yasalarla *zorunlu* olarak desteklenmesi de gerekir.

Kültür varlıklarına yönelik bir envanterin oluşumu farklı ölçeklerde ele alınabilir. Bu konuda Birleşmiş Milletlerin UNESCO ve ICOMOS gibi ulusüstü kuruluşlarının tüzüklerinde yer alan temel ölçütler ile uyumlu olarak (bkz. Sürül, Özen ve Tutkun,

2003; Maietti, Piaia ve Turillazzi, 2016) üye ülkelerin hazırlayacağı ulusal ve yerel düzeydeki envanterler esas olmalıdır. 1965 yılında kurulan ICOMOS'un *Venedik Tüzüğü* kapsamındaki görevleri mimari ve arkeolojik mirasın korunmasına yönelik kuramsal, yöntemsel ve bilimsel tekniklere ilişkin uygulamaları teşvik etmektedir. UNESCO'nun 1972 tarihli *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi* kapsamındaki görevleri ise "üstün evrensel değerler"e sahip kültür varlıklarının "dünya miras listesi" kapsamına alınmasına yönelik başvuruları değerlendirmek, korunma durumlarını izlemek ve ilgili ülkelerin bu konudaki destek taleplerini karşılayarak kapasite gelişimlerini sağlamaktır. Bu kapsamda sözleşmeye yönelik kurulan komitenin üç danışma kurulundan biri olan ICOMOS, listeye girmesi için önerilen yerel bir kültür varlığının söz konusu evrensel değerlere sahip olup olmadığını tespit ederken varlığın, aşağıdaki özelliklerden en az birini sağlama ve ayrıca bütüncülük ve/veya otantiklik ile yeterli bir düzeyde koruma ve yönetime sahip olma ölçütlerini ele almaktadır (DMK, 2008, s. 16, 26).

- i. yaratıcı insan dehasının bir başarıyı temsil etmesi
- ii. belli bir zaman diliminde veya dünyadaki kültürel bir alanda, mimari veya teknolojiye, anıtsal sanatlarda, şehir planlanmasında veya peyzajların tasarımındaki gelişmelerde insani değerlerin (biriyle olan) önemli değişimini sergilemesi
- iii. kültürel bir gelenek veya yaşayan ya da kaybolmuş bir medeniyete tek başına veya en azından bir istisnai tanıklık yapması (üstlenmesi)
- iv. insanlık tarihinin bir veya birden fazla önemli/anamlı dönemini gösteren yapı tipinin ya da mimari veya teknolojik topluluğu ya da peyzajın (üstün) değerli bir örneği olması
- v. bir veya daha fazla kültürü temsil eden geleneksel insan yerleşimine, toprak veya deniz kullanımına ya da çevre ile insan etkileşiminin özellikle geri dönüşü olmayan etki altında savunmasız hale geldiğine ilişkin önemli bir örnek sunması
- vi. doğrudan veya somut bir biçimde üstün evrensel anlamda/ önemde olan olaylar veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle, inançlarla, sanatsal veya edebi çalışmalarla ilişkili olması...⁶ (DMK, 2008, s. 25, 26).

ICOMOS'un yukarıda sözü edilen ve 1972 itibarıyla somut kültür varlıkları kapsamında belirlenen bu ölçütler, son maddesi itibarıyla somut olmayan kültür varlıklarına da gönderme yapmaktadır. 2003 yılında UNESCO, bu varlıklarla ilgili ayrı çalışmaların yürütülmesi gereği doğrultusunda *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'ni benimsemiştir. Bu durum, 2005 yılında ICOMOS kapsamında görev yapan uluslararası bilimsel komitelerden biri olan ICIH'in (*Somut Olmayan Kültürel Miras Uluslararası Komitesi*) oluşumunu ve başlangıçta mekândan bağımsız ele alınan bu varlıkların doğrudan mekânla ilişkilendirilmesi ve sonuç olarak ICOMOS'un görevlerinin zamanla genişlemesi tartışmalarını ortaya çıkarmıştır (Kaufman, 2013; Smith ve Campbell, 2017).

Küyerel bir ele alışla hazırlanacak bir kültür varlığı envanterinde, yerel bir kültür varlığının Tablo 3'te tanımları verilen somut yerel kültür varlıkları ile yine mekânla ilişkilendirilmesi önemli olan somut olmayan yerel kültür varlıklarının Tablo 2'de verilen ikili kavramlar temelinde *ulusal* ve bunun da ötesinde *evrensel* düzeydeki yerinin ortaya konması gerekir. Dolayısıyla, bu çerçevede hazırlanacak bir veri tabanı, farklı türdeki kültür varlıklarının yerel özelliklerinin yanı sıra ilk sözleşmenin doğrudan getirdiği, ikincisinin ise ilgili komiteye (IGSICH-Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetlerarası Komitesi) gönderme yaptığı "üstün evrensel değerler"i içeren ölçütler temelindeki özelliklerine de yer vermelidir.

Bu yapılırken ölçüğüne göre ulusal ya da yerel fiziksel, sosyal ve kurumsal çeşitlilikler ne derece etkili olursa, halk bu işe ne kadar çok katılıp benimserse hazırlanan o envanter; o kentin/yerelin kimliğinin tespiti, planlanması ve yönetiminde o derece etkin ve yaygın olacaktır. Envanterlerin hazırlanmasındaki genel ilkeler ve süreç, her durumda coğrafi bilgileri kapsayacak olan kültür envanterleri için de geçerli olacaktır. Bunun için; katılımcı, paylaşımcı, yaygın, güvenilir, güncel, doğru, uyumlu, anlaşılır ve geliştirilebilir olma (Bold, 2009; Luísa Soares vd., 2014; Tully ve Flood, 2016; Erdoğan, Deoğlu Özkan, Sulak ve Barut, 2017) ilkelerini esas alacak, aşağıda sıralanan aşamaları içeren ve kavramsal bir şemasının sonuç ve tartışma bölümünde verildiği temel bir sürecin benimsenmesi önemlidir.

- i. Envanterin hazırlanmasında aşağıda sıralı tüm aşamalarda koordinasyonu sağlayacak ve yapılan işleri düzenleyecek uzmanları, kurumları ve yerel halkı/toplumu temsil eden az sayıda üyenin yer aldığı bir kurulun (KK: u,k,h) ve aynı grupları daha fazla sayıda üyenin temsil ettiği bir çalışma takımının (ÇT: U,K,H) oluşturulması (bkz. Collins, 2011; Tully ve Flood, 2016; Erdoğan vd., 2017),
- ii. Alanla ilgili tespitlere temel oluşturmak ve oluşturulacak envanter modeline esas olabilecek benzer model/örneklerin incelenmesini kapsayan yazın araştırmasının ÇT (U) uzmanlarınca yapılması (bkz. Collins, 2011; Luísa Soares vd., 2014; Erdoğan vd., 2017),
- iii. Mevcut uluslararası (Myers, Dalgity, Avramides ve Wuthrich, 2012; Žarnić, Rajčić ve Moropoulou, 2012; Barton, Cox, Delgado Cruz ve Hansen, 2017), ulusal veri tabanlarına, envanterlerine ve standartlarına uyumlu coğrafi bilgi sistemi (CBS) ortamında –ilişkisel– bir envanter modelinin ÇT (U,K,H) tarafından oluşturulması (bkz. Bold, 2009; Collins, 2011; Myers vd., 2012; Attard ve Vella, 2014; Luísa Soares vd., 2014; Barton vd., 2017; Erdoğan vd., 2017); geniş katılımlı toplantılarla halkın görüş ve onayına sunulması ve böylece kentlide farkındalığın başlaması,
- iv. Modeldeki veri ve bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğinin sağlanması için açık kaynaklı, internet tabanlı (Hall, Chipeniuk, Feick, Leahy ve Deparday, 2010; Myers vd., 2012;

⁶ Alıntı yapılan Türkçe rehberde ölçüt numaraları a-f arasında verilmektedir. Ancak bu numaraların isimlendirmesi, UNESCO'nun söz konusu rehberinin orijinal metnindeki karşılığı i-vi şeklinde olduğundan, orijinal metne referansla alıntıda a-f yerine, i-vi sıralaması kullanılmıştır.

- Barton vd., 2017), güncel teknoloji CBS ortamında veri girişi yapacak ve bu aşamada bilgiye erişime sahip olacak yetkilendirmeler ile envanter veri girişi için ölçüt ve standart tanımlamalarının ÇT (U,K) uzman ve kurum temsilcilerince yapılması (bkz. Bold, 2009; Žarnić vd., 2012),
- v. Alanın tarihsel ve kültürel birikiminin fiziksel, sosyal ve ekonomik tespiti (Erdoğan ve Özkök, 2017) için geniş katımlı halk toplantılarını da içeren saha çalışmalarının ÇT (U,K,H) tarafından yapılması, gerektiğinde modelin revizyonu ve kurum, yazın ve saha çalışmalarından gelen verilerin ÇT (U) uzmanlarınca modele girilmesi, haritalanması (bkz. Tully ve Flood, 2016; Erdoğan vd., 2017),
- vi. Verilerin doğrulanması, alanın bütüncül korunması ve geliştirilmesine yönelik planlamasını ve yönetimini sağlamak amacıyla verilerin analiz edilmesi, yorumlanması, alandaki önceliklerin ve alan yönetimi/planlaması ilkelerinin ÇT (U,K,H) tarafından geniş katımlı halk toplantılarının yer aldığı süreçlerle tespit edilmesi (bkz. Luísa Soares vd., 2014; Tully ve Flood, 2016; Erdoğan vd., 2017),
- vii. Toplumun/halkın ve kurumların katılımını sürdürecektir şekilde ÇT (U,K,H) tarafından envanterin ve yapılan işlerin sonuçlarının yayın ve internet yoluyla paylaşımı; turizm, çevre, sanat ve eğitim etkinlikleriyle envanterin yaygınlaştırılması ve tanıtılması (bkz. Luísa Soares vd., 2014), böylelikle toplumsal farkındalığın sürdürülmesi ve
- viii. Halkın internet ortamında etkileşimli şekilde envantere erişebileceği, kültür varlıklarının durumunu sorgulayabileceği, bunlarla ilgili herhangi bir değişiklik veya bir gelişmeyi sisteme girebileceği, açık kaynaklı bir tartışma (Hall vd., 2010) ve gerektiğinde örgütlenerek sahiplenme ortamının sağlandığı teknik altyapının ÇT (U,K) uzman ve kurum temsilcilerince modele entegre edilmesi.

6. Kültür Varlığı Envanterlerine Yönelik Türkiye’de Ulusal ve Yerel Düzeydeki Çalışmalar ve Sorunları

Türkiye’de kültür varlıkları envanteri ile ilgili ulusal düzeyde yapılan ve kimi zaman internet üzerinden kısıtlı paylaşımı da sağlanan çeşitli sistemler üzerine çalışmalar mevcuttur. Bunlardan ilki 2005 yılının sonlarında uygulanmasına başlanan “Türkiye Kültür Mirasları” projesidir. Bu proje ile kültür varlığı envanterleri konusunda gerek yasal yükümlülüklerle (Kültür ve Turizm Bakanlığı–KTB, Vakıflar Genel Müdürlüğü–VGM, Türk Tarih Kurumu–TTK) gerek araştırma amaçlı (Türkiye Bilimler Akademisi–TÜBA, üniversiteler, STK’lar vb.) birçok kurumun kendi yaptıkları çalışmaları bütünlüklererek ortak bir veri tabanında kullanımını sağlamak amaçlanmıştır. Projede 2005 yılı sonunda bu alanda etkin olan en önemli dört kurum; KTB, TÜBA, VGM ve TTK arasında imzalanan bir protokolle uygulamaya geçilmiştir. Bu kapsamda, proje ile her bir kurumun ayrı veri tabanlarındaki bilgiler, genel kullanım amaçlı standart bir genişletilebilir işaretleme dili

(XML) ve yapısal sorgu dili (SQL) kullanan bir dosya transfer protokolü (FTP) ile internet ortamında belirli öznitelik verileri herkese açık olarak bütünleştirilmiştir⁷ (Atalan Çayırmezmez, 2007). Somut (taşınmaz ve taşınır) ve somut olmayan her iki türdeki varlıklar için veri girişi bulunan bu sistemin genel veri alanları, Tablo 4’te kültür varlıkları kapsamında asgari düzeyde girilmesi önemli olan bilgilerle karşılaştırılmaktadır. Her türlü kültür varlığına yönelik mevcut veri tabanlarının yeniden ele alınması ve yeni hazırlanacakların ise veri altyapısının oluşturulması, Tablo 4’te sıralı bu önemli bilgilerin aynı zamanda, varlıkların sahip oldukları yerel özelliklerinin yerel-küresel ilişkiler (Tablo 2) bağlamında incelenmesini ve önceden sözü edilen “üstün evrensel değerler”i bakımından sorgulanmasını gerektirmektedir.

Bir diğer çalışma, geçmiş 2006’da KTB-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki –ki o dönemde doğal varlıklar da bu bakanlığın sorumluluğunda idi– “Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Otomasyon Sistemi”dir. Oluşturulduğu dönem itibarıyla veri girişi ve ayrıntılı sorgulama yetkisi yalnızca yönetici konumundaki Türkiye bütününde bölgeler itibarıyla etkin olan mülga Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına verilmiştir. Bu sistemdeki veriler, sit alanları ile yapı ve anıt olarak tescil edilen noktasal siteleri kapsamaktadır (Atalan Çayırmezmez, 2007). Genel veriler itibarıyla; ili, ilçesi, adı, adresi, grubu, türü, derecesi, kurulu, tarihi ve karar no olarak herkesçe bir dönem sorgulanabilen sistem (Atalan Çayırmezmez, 2007), hâlihazırda genel kullanıcılara kapalıdır.

Yine aynı bakanlık bünyesinde 2010–15 yılları arasında bu bakanlık ile mülga Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen, somut taşınmaz kültür varlıkları kapsamında CBS ortamında ulusal düzeyde oluşturulan ve Tescilli Kültür Varlıkları Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi (TUES) olarak bilinen bir sistem daha geliştirilmiştir. Kullanımı ve veri girişi, günümüzde yeni yasal düzenlemelerle Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları olarak görev alanları daralan kurullarda 400’den fazla yetkili konumdaki kişiye açık olacak ve e-devleti kullanan diğer ulusal kuruluşlarla ve Türkiye Ulusal CBS (TUCBS) ile veri paylaşımını sağlayacak biçimde sistemin düzenlenmesi hedeflenmiştir (Boz, Gülbay, Aygün ve Erdoğan, 2014). Ancak hâlihazırda KTB’nin ilgili sitesine girildiğinde; bittiğinde kısmen de olsa halka açılması öngörülen TUES’in ve bir dönem genel kullanıcılara da hizmet eden ve ilk hali olduğu anlaşılan bir önceki sisteme karşın, sitenin genel olarak UNESCO ile ilgili etkinlikler, istatistik bilgiler ve listelerle hizmet verdiği görülmektedir. Buna göre, burada ‘kültürel miras’ başlığı altında (1) Somut Kültürel Miras, (2) Dünya Miras Listesi’nde Türkiye ve (3) Somut Olmayan Kültürel Miras olmak üzere üç alt başlık bulunmaktadır. Başlık içeriklerinde ise, kültür varlıklarının isimleri, dünya kalıcı/geçici

⁷ 10.07.2018 erişim tarihi itibarıyla işleyen, ancak makalenin yazım sürecinde içeriği sorunlu hale gelen sistemin adresi <http://www.kulturvarliklari.org/> şeklindedir.

Tablo 4. Kültür varlıkları envanterine yönelik derlenme öngörülen asgari genel bilgiler ile “Türkiye Kültür Mirasları” projesi genel veri tabanı içeriğinin karşılaştırılması

Envanter kodu	Sıra no
	Envanter no
	Veritabanı
Envanter türü (somut –taşınmaz, taşınır–/somut olmayan)	Envanter türü (taşınmaz/taşınır/somut olmayan vb.)
Envanter adı	Varlık adı
Hangi kültürel konu/alanla ilgili (sanat, eğitim, etno-kültürel, vb.)	Varlık türü (sit alanları ve yapılar, güzel sanatlar, yazma eserler, halk kültürü vb.)
<ul style="list-style-type: none"> • Hangi biçimde (görsel, edebi, el-sanatları, vb.) • Nasıl bir varlık (altyapı, bina, peyzaj, arkeolojik, vb.) • Bireysellik/kamusallık durumu* 	<ul style="list-style-type: none"> • Varlık alt türü (arkeolojik, resim vb.)
Coğrafi konumu/adresi* (harita üzerinde il, ilçe, köy olarak işaretlenerek ve koordinat bilgisi ile)	Bulunduğu yer
	İl
	İlçe
	Köy
	Web adresi
Ulaşımı/erişimi*	
Mülkiyet durumu (özel, vakıf, yerel yönetim, vb.)*	
Kullanımı/hizmeti/işlevi	
Tarihselliği (eski/güncel kullanımı)*	
Sürecindeki önemli değişimler ve tarihler*	
Yasal durum/uluslararası/ulusal koruma statüsü (varsa)	
Korunmuşluk durumu/tehditler	
Açıklamalar	
Veri girişi bilgileri (kişi, tarih vb.)	

* Somut, taşınmaz kültür varlıkları için geçerli.

Kaynak: Sol sütun, Tully ve Flood, 2016:33'ten yorumlanarak ve ona eklemeler yapılarak hazırlanmıştır. Sağ sütun, “Türkiye Kültür Mirasları” genel veri tabanı içeriğinden alınmıştır (www.kulturvarliklari.org) (erişim 10.07.2018).

miras listelerine alınma durumları ve genel bilgileri ile somut varlıklarla ilgili kazı, araştırma, müzecilik vb. konularında yapılan çalışmalar yer almaktadır.⁸

Ulusal düzeyde bir diğer çalışma, TÜBA tarafından 2001 yılında TÜBA Konseyince yaşama geçirilen TÜBA-TÜKSEK (Türkiye Kültür Sektörü) Kültür Envanteri Projesidir. O tarihte en az on yıl sürmesi planlanan bu proje kapsamında

[k]ültür mirasımızın gerektiği şekilde değerlendirilebilmesi, korunabilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için, öncelikle tüm kültür varlıklarımızın tam bir dökümünün yapılması, yani envanterinin çıkarılması zorunlu[ğu ve b]una ek olarak kültür varlıklarımızla ilgili birikmiş sorunların çözümü için yeni öneriler getirecek şekilde eğitim, müzecilik, restorasyon, mevzuatın ve idari yapının çağdaşlaştırılması, sanal ortamda veri tabanlarının uygulanabilmesine ait çalışmaların yapılarak, bu konularda raporların hazırlanması karar altına alınmıştır] (Esin, 2003, s. xi)

Bu doğrultuda, Esin'in (2003, s. xi) ifadesiyle gerekçesi “[a]ncak akademisyen ve uzmanlardan oluşacak ekiplerce çeşitli alanlarda kültür varlıklarının envanterlerinin çıkarılmasının, onların tahribine engel olacağı ve korunmalarını sağlayacağı açıktır” şeklinde özetlenen TÜBA TÜKSEK Kültür Envanteri Projesi Protokolü, aynı yıl içinde KTB ile TÜBA arasında imzalanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken konu, kültür varlığı envanterlerinin hazırlanması sürecinin bütünündeki seçkin yaklaşımıdır. Projeye çeşitli pilot çalışmalarla başlanmış, sonrasında yaygınlaşması için çalıştaylar düzenlenmiştir. Bu envanterlerin paylaşımı ve duyurulması için 2003 yılında yayımına yılda bir sayı olarak başlanan ve ilk sayılarında pilot çalışmaların da içinde yer aldığı TÜBA Kültür Envanteri Dergisi (*Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory*) (Esin, 2003); 2017'den beri yılda iki sayılı, hakemli ve uluslararası bir süreli yayın niteliğindedir.⁹

Diğer iki ulusal envanter sistemi de kendi iç işleyişinde kullanılmak amacıyla VGM'ce geliştirilen internet tabanlı (1) Sanat

⁸ Buradaki bilgiler, bu çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla geçerli olan durumu kapsamaktadır.

⁹ 2017'ye kadar yıllık olan derginin 2003–2016 döneminde buna olan istisnalar; 2004'te iki sayı ile yayınlanması ve 2008 yılında ise yayınlanmamış olmasıdır.

Eserleri Bilgi Yönetim Sistemi ve (2) Entegre Vakıf Otomasyon Sistemidir (Günel ve Dişli, 2015).

Bu sistemleri tanıtarak, vakıf kültür varlıklarının yatırım önceliklerinin tespitine katkısını aktaran Günel ve Dişli'nin (2015, s. 171) açıklamalarına göre

Sanat Eserleri Bilgi Yönetim Sistemi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Sayısal Yönetim Sistemi ile birlikte yürütülmekte olup, bu sistemde vakıf kültür varlıklarının adı, bulunduğu bölge, il, ilçe, belde, pafta, ada, parsel, mülkiyet durumu, mülk sahibi, vakıf ismi, kurul kararı ve tarihi bilgileri girilmektedir. Sisteme kaydı yapılan toplam vakıf kökenli kültür varlığı sayısı [2015 kastedilerek] günümüz itibarı ile 21.162'dir. ...Entegre Vakıf Otomasyon Sistemi ise eski eser envanter sistemi dahil Vakıflar Genel Müdürlüğünce kullanılan başlıca sayısal sistemlerin entegre edildiği bir sistemdir. Bu sistem; alt yazılımlarından yatırım programı ile vakıf kültür varlıklarının envanterine ek olarak restorasyon önceliklerine yönelik bir karar destek yönetimi içermekte, eserler öncelik sırasına göre yatırım programına alınmaktadır.

Yazarlar (2015, s. 171) bu sistemlerin tanıtımını "eski eserlerin envanteri, tespit, tescil ve korunmasını üstlenen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türk Tarih Kurumu ve benzeri kurumlara da örnek oluşturması ve tüm bu kurumlarla ortak bir envanter sisteminin oluşturulması açısından önem[li]" bulmaktadır. Ancak burada, bazılarında VGM'nin kendisinin de dâhil olduğu önceki çalışmaların söz konusu edilmediğine ve bu sistemlerdeki ayrıntılı verilerin kurumun kendi sayfaları içinden kısıtlı da olsa genel kullanıma açılmadıklarına dikkat çekmek gerekir.

Ulusal düzeyli bu çalışmalardan başka; bir kısmı kültür varlıkları konusuna ve kültür mirası yönetimine ilişkin genel kapsamlı kuramsal ve/veya yasal çalışmalar (bkz. Akipek, 2001; Yücel ve Zeren Gülersoy, 2006; Ahunbay, 2010; Aydın ve Güner, 2013; Emekli, 2014; Çoruhlu, Demir, Yıldız ve Yılmaz, 2016; Ulsan, 2016) ile saha çalışmalarını içeren (bkz. Özcan ve Koç San, 2011; Hacı, 2013; Gögebakan, 2018) ve CBS'yi sıklıkla kullanan (bkz. Yazıcı ve Şahin, 2013; Savran, Tuna, Macit ve Daş, 2017) çalışmalardan da söz edilmelidir.

Ayrıca özellikle son yıllarda; bu konuda toplumsal bilinci, kapasiteyi ve sahiplenmeyi geliştirmek üzere; birebir çocukları hedef alan uygulamalı eğitim ve atölye etkinliklerini (bkz. Eyüboğlu Erşen, 2013); gelişen, çeşitlenen müzeler ile dijital teknolojilerin, müzecilik alanında (bkz. Ayaokur, 2014; Özel, 2016) veya –bütüncüllük kaygısı olmaksızın– farklı kurumlar kapsamında kullanımını (bkz. Özbağ, 2010; Ülger ve Külcü, 2016; Akça, 2017) konu alan çalışmaların sıklığı da dikkat çekicidir. Bunlardan başka, dünyadaki örneklerine –bir anlamda taklitçi eşbiçimcilikle– benzer şekilde, bölgenin ve yerelin kendi kültürel ve doğal varlıklarını/farklılıklarını

içeren özelliklerinin tüm dünya ile sanal ortamda paylaşılmasını ve yaygınlaşmasını sağlayan sosyal medya sayfaları, cep telefonu ve elektronik haberleşme uygulamaları gibi günümüz teknolojisini kullanan girişimler, Türkiye'de de hızla artmaktadır.

7. Sonuç ve Tartışma

Bir kentin yaşayanları, kendi mülkiyetindekilerle birlikte başkalarına veya kamuya ait kültür varlıklarının farkında ya da bilincinde olarak sahiplendikleri ölçüde kendilerini o kente ait hisseder ve "kentli" ya da "kentdaş" olurlar. Ancak o kişiler ya da toplum yaşadığı kentte/yerelde neye sahip olduğunun farkında değilse bu sahiplenme de gerçekleşmez. Küresel ve yerelin dönüşümsel/yansımali biçimde birbirini sürekli etkilediği, birbirinin içine girdiği "küyerel" bir ortamda, farklı kültürel birikimlere sahip yerelliklerin özelliklerini sürdürecektir ve bunları küresel kültürün bir parçası haline getirebilecek bu farkındalığın oluşumunun, hazırlanmasından sürekli değişen içeriğinin kontrolüne kadar nasıl bir veri altyapısına dayanabileceği bu çalışmanın temel sorusu olmuştur. Bu amaca yönelik veri altyapısının nasıl bir süreçle oluşturulabileceği ve genel içeriğini ortaya koymak üzere kuramsal bir çerçeveyi esas alan çalışmada, konuyla ilgili kavramsal çözümlenmelerle birlikte uygulamadaki durumlar ve sorunlar değerlendirilmiş, buna yönelik incelemeler ve çıkarımlar yapılmıştır. Özetle konu, küyerellik çağında bir kültür varlıkları envanterinin neden ve nasıl hazırlanması gerektiğini ele alan yönleriyle tartışılmıştır.

Küreselliğin fiziksel olarak etkileri; kentlerde, özellikle kamusal ve tarihi mekânlarındaki kültür varlıkları üzerine; çevrede, doğal varlıklar üzerine yaptığı tahribatlar olarak; sosyo-ekonomide ise, insanlar arasında eşitsizlikleri arttırma, toplumu ayrıştırma, kutuplaştırma ve dışlanmalara neden olma olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde çözümü, sadece geleneksel ve seçkin bir yönetim anlayışı ve 'girişimci kentler' gibi yaklaşımların hâkim olduğu neoliberal politikalar ve norm/değerlerle çözülmesi mümkün olmayan bu etkilerin bertarafı için önce bu yaklaşımı sorgulamak ve küyerel bağlamda düşünmek, eylemde bulunmak gerekir.

Küresel sürecin olumsuz etkileriyle karşılaşan yerellerin bunları olumlu yöne çevirme ve kendilerinin de küreseli etkileyerek eşbiçimcilik vb. küyerel süreçlerle onun bir parçası olabilme yolunda kentler; kendi özelliklerini koruyarak geliştirebilmelidir. Bunu kendi kentini/yerelini sahiplenmek suretiyle yaparken, her toplum, öncelikle kendi kültür varlıklarının bütün bilgisine sahip olarak önemini farkına varmalı ve bunun için her türlü teknik/teknolojik altyapıyı değerlendirmelidir. Bu aynı zamanda, gerçek anlamda iyi kentsel yönetim ve farklı bir kentsel planlama bakışını gerektirmektedir. Kültürün temelini oluşturan ve kültür kavramının ortaya çıktığı ortak yaşam alanı olan kentlerin/yerellerin kimliklerinin ve bunun olması

sağlayan kültür varlıklarının korunması ancak bu şekilde mümkün olabilir. Bu türlü temel bir dönüşümün Türkiye özelinde, en azından yakın ve orta vadede, üstten-alta gelişmesinin mümkün olamayacağı söylenebilir.

Nüfusun; dünyada yarından fazlasını, Türkiye’de ise dörtte üç kadarını¹⁰ barındıran kentlerde, kendilerini oluşturan daha küçük yerel toplumlar; bu büyüklük, ekonomik, politik ve demografik önemleriyle böyle bir dönüşümün alttan-üstte başlayacağı yerler olmalıdır. Bunun için önce hangi kültür varlıklarına sahip olunduğunun bilinmesi gerekir. Bu amaçla; eğitim, sanat, çevre vb. çok yönlü eylem ve etkinliklerle önce halkın bu kapsamdaki bir birikimi ortaya çıkarmak konusunda bilinçlendirilmesi, sonra bu bilinçle bir envanter şeklinde ortaya koyulacak kültür varlıklarının neler olduğunun farkına varması kilit rol oynayacaktır. Devamında ise, öneminin farkında olarak bu varlıkları sahiplenecek ve durumlarıyla ilgili sürekli bir paylaşma ve tartışma ortamını oluşturacak halkın, bunu yapmasını sağlayacak girişimler gerekmektedir. Alttan-üstte gelişmesi önemli olan bu hareketin tetikleyicisi ve öncüsü öncelikle STK ve üniversiteler olmalıdır. Günümüz teknolojiyle ve artık Türkiye’de on milyonlarca insanın “internet vatanı” olarak Facebook vb. sosyal medya ve WhatsApp gibi cep telefonu üzerinden elektronik haberleşme uygulamalarıyla bu türlü iletişim olanaklarına sahip olduğu düşünüldüğünde bu bilgilerin paylaşımının ve bunun getireceği olumlu sonuçların mümkün olabileceği görülmektedir.

Kültürlerarası iletişim açısından bakıldığında; küyerel bağlamda günümüz teknolojisinin sağladığı yoğun elektronik iletişim içindeki farklı kültürlerden insanların, diğerlerininkini tanıdığına bunları kendi kültürü ve kültür varlıkları ile karşılaştırma olanağını bulabileceği ve farklılıkların ayırına varabileceği görülür. Ancak Gaikwad’a (2015, s. 5) göre “kültürleşmenin [(*acculturation*)] yeni bir safhası” olan ve dünya ölçeğinde kullanımı büyük kitlelere varan bu teknolojilerin; bir yandan uzak mekânları yakınlaştırırken, öte yandan insanlar arasındaki mesafeleri arttırdığı da unutulmamalıdır. Bu noktada, kentlerin kamusal alanlarının ve tarihi mekânlarının özelleşmeden rant baskılarına maruz bırakılmadan; niceliği ve niteliklerinin bu olumsuz etkiyi giderecek şekilde ve ortak yerel kültürün –yeniden– üretildiği ve yüzyüze paylaşıldığı mekânlar olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Yukarıda açıklandığı biçimde kenti sahiplenmenin temel ölçütü olan bir farkındalığı mümkün kılacak bir kültür varlığı veri altyapısı için farklı ülkelerdeki birçok örneğe ve hatta Türkiye’de gerçekleşen az sayıda da olsa iyi bazı yerel uygulamalara bakmak mümkündür. Bu çerçevede yabancı çalışmalar veya uygulamalar; kentlerin kendi idari, yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel

yapısıyla uyumlu olacak şekilde uyarlanarak ve seçici olunarak örnek alınmalı, Khondker’in (2004, s. 8) deyişiyle “kör taklitçilik tuzağı”na düşülmemelidir. Bu, bir anlamda, küyerel bağlamda *taklitçi* eşbiçimciliğin *eleştirel* biçimde gerçekleşmesi olarak görülebilir. Buna göre kentler, *normatif* eşbiçimcilikle başka kentlerin iyi uygulama olarak teşvik edilen ve kabul gören girişimlerini alabilir, kendisinin üreteceği ve *zorlayıcı* eşbiçimcilikle yasal olarak üstten gelecek ulusötesi ve ulusal kuruluşların veritabanlarıyla uyumlu olacak şekilde kendi yerel kültür envanteri uygulamalarını geliştirebilir. Bunların yardımıyla bu kapsamda, zamansal değişim içinde standart verilerle kendi kültür varlıklarındaki değişimi tespit edebilir (örneğin sit alanların zaman içinde derecelerinin değişmesi, tescilden çıkarılması vb.), bununla ilgili paylaşımları ve tepkisel örgütlenmesini yapabilir.

Kültür varlıklarının tanımı kültürün tanımı ile ilişkili olarak birçok farklı bileşeni kapsar. Türkiye, 1960’ların ortalarından başlayarak kültür varlıklarıyla ilgili imzaya açılan uluslararası sözleşmelerin/tüzüklerin neredeyse bütünü tanımlamış ve zaman içinde bunları ulusal mevzuatı kapsamında yasalaştırmıştır. Buna karşılık 1950’ler, 1980’ler ve 2000’ler sonrasında benimsenen politikaların neden olduğu zaman içinde hızlanan ve büyüyen çözümsüzlükler ile sürekli değişen yasalar, korumanın; statülerinde, planlaması ve yönetiminde birçok soruna yol açmıştır. Bunun sonucunda *taşınmaz* kültür varlıklarının birçoğu yıllar içinde ya tahrip edilmiş ya da hatalı restorasyon, iyileştirme vb. koruma uygulamalarının kurbanı olmuş, *taşınır* olanların birçoğu ya kaybedilmiş ya da kaçırılmış, *somut olmayanların* birçoğu ise ihmal edilerek ya unutulmuş ya da yok olmuştur.

Kültür varlıklarından sorumlu birçok kurumun ortaya koyduğu internet ortamında bazı kısıtlı veriler kapsamında genel kullanıcılara da hizmet etmesi planlanan çeşitli kültür envanteri projeleri bulunmaktadır. Yazından anlaşıldığı kadarıyla; ilgili kurumların girişimleriyle yönetimler değişikçe farklı yıllarda benzer kapsamlı ve muhtemelen birbirinden kopuk ya da habersiz farklı projeler gündeme gelmiştir. Yine anlaşılmaktadır ki; bu konuda kurumlardaki tarihsel birikim, deneyim, yatırım ve emekler; kurum içi ve kurumlar arası yapıların ve işbölümlerinin yasalarla sürekli değişmesi ve kurumsallaşmanın bir türlü gerçekleşemeyişi nedeniyle son otuz yıldan fazla bir sürede büyük ölçüde yitirilmiştir.

Ulusal düzeyde güncel ve halka açık olarak yakın geçmişe kadar sorunsuz süren çalışmalardan biri 2005 yılında başlatılmasından itibaren genel kullanıcılara açık bilgileriyle internet üzerinden sorgulanabilen ancak herhangi bir coğrafi haritalama ve CBS altyapısı bulunmayan “Türkiye Kültür Mirasları” projesidir.¹¹ Benzer kapsamda günümüze kadar sorunsuz devam edebilen tek çalışma¹² ise, 2001’de başlatılan ve amacı,

¹⁰ Bu bilgi, 2012 tarih ve 6360 sayılı yasa öncesi son duruma yöneliktir. Çünkü bu yasa sonrası; istatistiksel olarak 2013’te hesaplanmaya başlanan ve günümüzde bu oranın çok üstünde görülen yapay kentsel nüfus oranı 2018 itibarıyla %92 civarında olup, burada dikkate alınmamıştır.

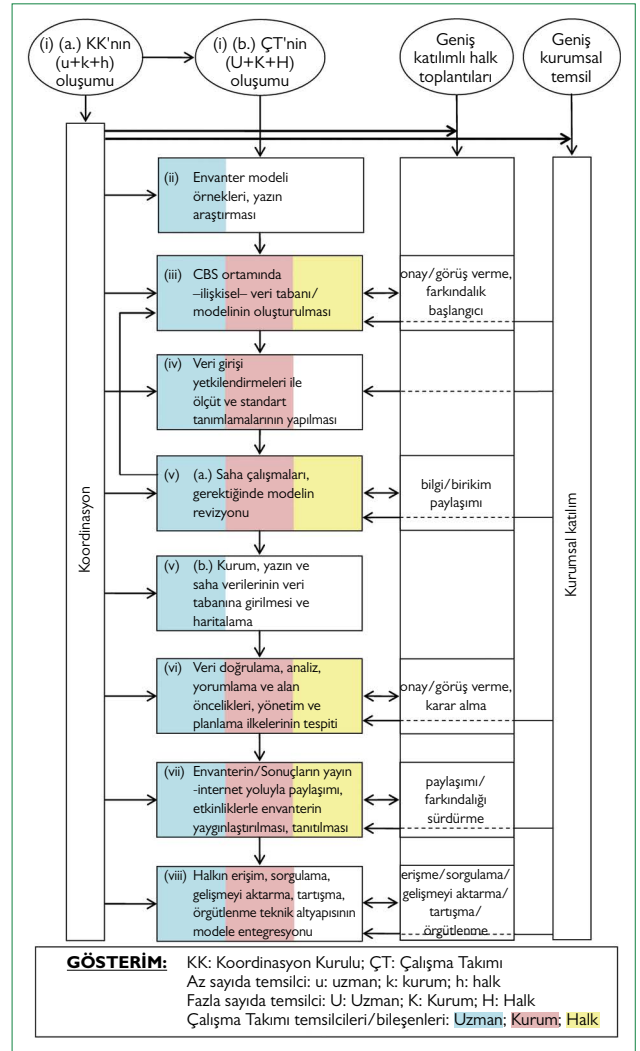
¹¹ Bkz. 7. dipnot.

¹² Bkz. 8. dipnot.

aynı yöntem ve standartlarla çalışacak akademik ekiplerce coğrafi bölge sınırlaması olmaksızın Türkiye'nin farklı yörelerinin somut ve somut olmayan kültür varlıklarının belgelenmesi suretiyle ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlamak olan TÜBA-TÜKSEK projesi ve bu çerçevede oluşturulan envanterlerin süreli, uluslararası ve hakemli bir dergi olan TÜBA-Kültür Envanteri Dergisinde yayınlanmasıdır. Bu çalışmalar elbette çok değerli olup akademik ve bilimsel açıdan düzenli bir birikimi sağlamaktadır. Ancak pratikteki yansımaları ne olacaktır? Envanteri hazırlanan ve bu dergide yayımlanan bölgelerdeki toplumlar bu envanterlerden haberdar mıdır? Bu dergideki yazıları ilgili yerellerden kaçır kişi okumuştur ve kültür varlıklarının farkına varmıştır? Onların korunmasında nasıl etkili olabileceği ya da hatta korunması gerektiğinin ve bunun öneminin bilincinde midir? Bu sorular yanıtızdır durmaktadır.

Elbette bu türlü ve coğrafi bilgiyi de kapsayan ayrıntılı envanterlerin hazırlanması kolay değildir ve ayrıntı içeriğinin oluşumu şüphesiz ki uzmanlık gerektirir ve envanterin temel koşullarından biri olarak standart da olmalıdır. Ancak tüm bu gereklilikler, asgaride yerel bir envanterin hazırlanmasındaki önemin önce halka anlatımını, envantere girecek varlık içeriğinin temel listelerinin tespitinin halkla birlikte yapılmasını ve envanterin oluşumu sonrasındaki süreçte halkın bunu paylaşımı, takibi ve sahiplenmesindeki önemli rolünü önlememlidir. Aksine bunları sağlayacak her türlü sosyal, teknik ve idari olanaklar sağlanmalıdır. Ancak bu, doğrudan kendiliğinden, gelişigüzel gerçekleşecek bir girişim olmayacaktır. Bunun için TÜBA gibi akademik kurumların ve politikalarını değiştirme isteğinde olan yerel yönetimlerin bu envanterleri sadece akademisyen veya kurumsal uzmanlara ya da merkezi yönetimin inisiyatifine teslim eden seçkinci anlayışını değiştirmesi, üniversiteler ve STK'larla birlikte halkı alttan-üste örgütleyecek hareket için eyleme geçmesi gerekir.

Bugün geldiği noktada Türkiye, kültür varlıklarının korunması, planlanması ve yönetimi konusunda olması gereken yerin çok gerisinde bulunmaktadır. Bu noktada, somut ve somut olmayan tüm kültür varlıkları üzerindeki tahribat, kayıp ve yok oluşların durdurulması, küyerelleşmenin olanaklarının doğru kullanılarak gerekli adımların bir an önce atılmasına bağlıdır. Herhangi bir yerelde ya da kentte yaşayan halkın/toplumun bütününde bu varlıkların sahiplenilmesi yoluyla oluşacak "kentlilik"/"kentdaşlık" bilinci, ülkenin en öncelikli konularından biri olmalıdır. Halkın oluşumundan itibaren dâhil olduğu, internet tabanlı CBS vb. güncel teknolojileri kullanan etkileşimli ve coğrafi temelli bir kültür varlıkları veri altyapısının adımlarını tanımlayan bu çalışmada detayları önceden açıklanan ve Şekil 1'de kavramsal şeması sunulan bir envanter hazırlama süreciyle her bir yerelin/kentin, küresel/evrensel değerlerini ortaya koyarak sahiplenmesi bu kapsamda yol gösterici niteliktedir.

Şekil 1. Halkın/kentlinin oluşumundan itibaren dahil olduğu, internet tabanlı CBS vb. güncel teknolojileri kullanan etkileşimli ve coğrafi temelli bir kültür varlıkları envanterine yönelik veri altyapısının adımları (Kaynak: Yazının kavramsallaştırmasıdır).

Benzer bir durum ülkenin doğal varlıkları için de söz konusudur. Bu çalışmada kentlerdeki kültür varlıkları üzerinde durulmuş olsa da; kırsaldaki kültür ve doğa varlıklarının bunlarla bir bütün oluşturduğu, kentsel kültür envanterleri kapsamında yapılması gerekenlerin bunlar için de benzer olduğu bilinmelidir. Burada "kentsel kültür varlıkları"na yönelik geçen tüm konularda, bunun yerine "kırsal kültür varlıkları"/"doğal varlıklar" konarak tartışmaların benzer kapsamlarla tekrarlanması yanlış olmayacaktır.

Teşekkür

Makale üzerinde yaptığı değerli yorum ve katkıları için KTÜ Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Saliha Aydemir'e, Dr. Öğr. Üyesi Gökhan H. Erkan'a ve makaleye ilişkin yapıcı eleştirileri için anonim hakemlere teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 8, 103–118.
- Akay, Z. & Eroğlu, M. (1979). Tarihi Çevre Koruması ve Planlama. *Mimarlık Dergisi*, 17(1), 71–72.
- Akça, S. (2017). Dijital İnsani Bilimler Yaklaşımıyla Kültür Varlıklarının Görünürlüğünün ve Kullanımının Artırılması: Türkiye için Kavramsal Bir Model Önerisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akçura, T., & Çapar, M. (1973). İmar Planlarında Tarihi Kent Dokusu ve Tarihi Eserlerle İlgili Tutumların İncelenmesi. *Mimarlık Dergisi*, 11(8), 8–10.
- Akipek, S. (2001). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 50(4), 13–39.
- Akkan, Ercan, M. (2010). How to Shape up Conservation-led Regeneration Initiatives Regarding Community Needs? *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27(1), 201–222.
- Amanor, K.S. (2004). Natural and cultural assets and participatory forest management in West Africa (Working Paper 75) Conference Paper Series: International Conference on Natural Assets. Amherst, MA: Political Economy Research Institute, University of Massachusetts.
- Atalan Çayırtepe, N. (2007, October). Cultural Heritage Inventory System of Turkey on the Web. Paper presented at the XXI International CIPA Symposium, Athens, Greece.
- Attard, R., & Vella, M. (2014). The National Protective Inventory and Malta Scheduled Property Register: Malta's Baseline for Cultural Heritage Protection and More. In Saviour Formosa (Ed.), *Future Preparedness Thematic and Spatial Issues for the Environment and Sustainability (75–84)*. Gudja, Malta: Gutenberg Press.
- Ayaokur, A. (2014). Müzelerde Bilgi Yönetimi: Sadberk Hanım Müzesi Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, M., & Güner, S. (2013). Kültürel Mirasta Risk Yönetimi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 3(1), 70–81.
- Aysev Deneç, E. (2014). The Re-production of the Historical Center of İstanbul in 2000s: A Critical Account on Two Projects in Fener–Balat. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2), 163–188.
- Barton, C., Cox, A., Delgadillo Cruz, S., & Hansen, J. (2017). Cultural-heritage Inventory Implementations: The Versatility of the Arches System. [Special Issue on Documentation] *APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology*, 48(4), 19–28.
- Beaulieu, L. J. (2002). Mapping the Assets of Your Community: A Key Component for Building Local Capacity. (Report No. SRDC-227). Mississippi State, MS: Southern Rural Development Center, Erişim: <https://dspace.library.ovic.ca/handle/1828/6829?show=full>
- Beck, U. (2000). *What is Globalization?* Oxford: Polity.
- Beck, U. (2006). *Cosmopolitan Vision*. Oxford: Polity.
- Beckford, J.A. (2003). *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beyer, P. (2007). Globalization and Glocalization. In James A Beckford & Jay Demerath (Eds.), *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion (98–117)*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Bold, J.A. (Ed.) (2009). *Guidance on Inventory and Documentation of the Cultural Heritage (2. Baskı)*. Council of Europe.
- Bose, S. (2007). Inventory of Cultural Resources in a Community—Case Study Kolkata. *SPAFA Journal*, 17(3), 23–32.
- Boz, L., Gülbay, Y., Aygün H.M., & Erdoğan E. (2014). Turkish National Immobile Cultural Heritage Inventory System. *AgroLife Scientific Journal*, 3(1), 35–38.
- Brandtner, C. (2012). Eco-social glocalization? Egalitarian and elitist tendencies of the concept of urban governance. *Momentum Quarterly: Zeitschrift für Sozialen Fortschritt*, 1(2), 75–89.
- Chew, M.M. (2010). Delineating the Emergent Global Cultural Dynamic of 'Lobalization': The Case of Pass-off Menswear in China. *Continuum*, 24(4), 559–571.
- Collins, G.S. (2011). Cultural and Historic Preservation Planning in Small Cities and Suburbs: A Study of a Cultural Asset Inventory of Kennedale, Texas. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). The University of Texas at Arlington/Faculty of the Graduate School, Texas.
- Cuterela, S. (2012). Globalization: Definition, Processes and Concepts. *Revisita Română de Statistică—Supliment Trim IV*, 137–146.
- Çoruhlu, Y.E., Demir, O., Yıldız, O., & Yılmaz, H. (2016). Kültür Varlığı Tes-cilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30. Madde Uygulaması. *İstanbul Barosu Dergisi*, 90(1), 35–58.
- DiMaggio, P., & Powell, W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
- DMK (2008). Dünya Mirası Konvansiyonu'nun (WHC) Uygulaması İçin Operasyonel Rehber [Dünya Miras Komitesi]. UNESCO, Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması için Hükümetler Arası Komite, Dünya Miras Merkezi. Erişim: https://www.dropbox.com/s/m72yiaiaurhp32op/OPGUI_rehber%20tam%20%C3%A7eviri.pdf?dl=0
- Editöryal: Eski Kent Parçalarında Koruma ve Değerlendirme. [Editöryal]. (1973). *Mimarlık Dergisi*, 11(8), 2–3.
- Emekli, G. (2014). Öğrenen Turizm Bölgeleri, Kentler ve Kent Turizmine Kuramsal Yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(2), 27–39.
- Eraydın, A. (2012, Aralık). Girişimci Devlet, Otoriterleşen Populizm: Neoliberalizmin Yeni Evresinde Devletin Yeni Davranış Kalıpları. 3. Kentel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu bildiri kitabı içinde (13–33). Ankara: Matsa Basımevi.
- Erdoğan, A., Dedeoğlu Özkan, S., Sulak, B., & Barut, M. (2017). Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlamasına Yönelik Veri Altyapısının Oluşturulması. *Planlama*, 27(3), 254–273.
- Erdoğan, A., & Özkök, M.K. (2017). Kentel Korumada Detaylandırılmış Koruma Potansiyel Matrisinin Kullanılabilirliği. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34(2), 93–123.
- Esin, U. (2003). Sunu. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 1, xi–xvi.
- Eyüboğlu Erşen, A. (2013, Nisan). Kırklareli Kentinin Korunmasında Çocukların Katılımı Üzerine Bir Araştırma. VIII. Uluslararası Sinan Sempozyumunda sunulan bildiri, Edirne.
- Gaikwad, J.S. (2015). Globalization: An Age Old Process. *International Journal of Art & Humanity Science*, 2(2), 1–7.
- Giddens, A. (1991). *The Consequences of Modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gobo, G. (2016). Glocalization: A Critical Introduction. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 3(2–3), 381–385.
- Göğebakan, Y. (2018). Kültür Varlıklarının Korunmasının ve Algılanabilirliklerinin Sağlanmasının Yönetimsel ve Hukuksal Boyutu: Malatya Karakaş Konağı. [Özel Sayı] *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 21, 121–141.
- Günel, G., & Dişli, G. (2015, Ekim). Vakıf Kültür Varlıkları Envanter Sistemi. *TMMOB 5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu bildiri kitabı içinde (171–186)*.
- Hacar, A. (2013). Arkeolojik Alanların Korunmasında Planlamanın Önemi: Güvercinakası Alan Yönetim Planı ve İlk Uygulamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 395–417.
- Hall, G.B., Chipeniuk, R., Feick, R.D., Leahy, M.G., & Deparday, V. (2010). Community-based Production of Geographic Information using Open Source Software and Web 2.0. *International Journal of Geographical Information Science*, 24(5), 761–781.
- Held, D., McGrew, A.G., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*. Stanford, CA: Stanford

- University Press.
- Inozemtsev, V. L. (2008). The Present Day Globalization. Age of Globalization [a special brief English version of the Russian journal]. (1), 46–47.
- Kamacı, E. (2014). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2), 1–23.
- Kaufman, N. (2013). Putting Intangible Heritage in Its Place(s): Proposals for Policy and Practice. *International Journal of Intangible Heritage*, 8, 20–36.
- Khondker, H.H. (2004). Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept. *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 1(2), 1–9.
- Kõivupuu, M., Printsman, A., & Palang, H. (2010). From Inventory to Identity? Constructing the Lahemaa National Park's (Estonia) Regional Cultural Heritage. In T. Bloemers, H. Kars, A. Van der Valk, & M. Wijnen (Eds.), *The Cultural Landscape & Heritage Paradox: Protection and Development of the Dutch Archaeological-historical Landscape and its European Dimension* (115–132). Amsterdam University Press.
- Kuban, D. (1984). Çağdaş Koruma, Tasarım ve Planlama İlişkilerine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Mimarlık Dergisi*, 22(3–4), 3–5.
- Luísa Soares, A., Azambuja, S., Marques, T., Silva, I., Azambuja, J., & Arsénio, P. (2014, September). Historic Gardens of Lisbon—A Landscape Heritage Inventory Model. In I. Martinho Da Silva, T. Portela Marques, & G. Andrade (Eds.), *Proceedings of the ECLAS Conference 2014 on Landscape: A Place Of Cultivation* (413–416). University of Porto School of Sciences.
- Maietti, F., Piaia, E., & Turillazzi, B. (2016, March). Digital Documentation: Sustainable Strategies for Cultural Heritage Assessment and Inspection. In R.P. Borg, P. Gauci, & C.S. Staines (Eds.), *Proceedings of the SBE International Conference 2016 on Europe and the Mediterranean: Towards a Sustainable Built Environment* (303–308). SBE Malta: Gutenberg Press.
- Mazi, F. (2009). Tarihi Çevrenin Korunmasında Sosyo-ekonomik Faktörlerin Etkisi. *Mevzuat Dergisi*, 17(138).
- Meyer, J.W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.
- Myers, D., Dalgity, A., Avramides, I., & Wuthrich, D. (2012, Oct.–Nov.). Arches: An Open Source GIS for the Inventory and Management of Immoveable Cultural Heritage. In M. Ioannides, D. Fritsch, J. Leissner, R. Davies, F. Remondino, & R. Caffo (Eds.), *Proceedings of the Progress in Cultural Heritage Preservation 4th International Conference, EuroMed 2012* (817–824). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Özbağ, D. (2010). Ulusal Dijital Kültür Mirasının Korunması ve Arşivlenmesine Yönelik Kavramsal Bir Model Önerisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, K., & Koç San, D. (2011). Kültürel Miras Yönetimi: Birgi Bütünleşik Sit Alanları için Bir Model. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 97–111.
- Özel, N. (2016). Müzelerde Bilginin Düzenlenmesi ve Erişime Sunulması: Ankara'daki Müzelere Yönelik Bir Araştırma. *DTCF Dergisi*, 56(1), 177–209.
- Pereira Roders, A., & Van Oers, R. (2011). Editorial: Bridging Cultural Heritage and Sustainable Development. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 1(1), 5–14.
- Radhakrishnan, S. (2010). Limiting Theory: Rethinking Approaches to Cultures of Globalization. In B.S. Turner (Ed.), *Routledge International Handbook of Globalization* (23–41). London: Routledge.
- Ritzer, G. (1993). *The McDonaldization of Society*. London: SAGE Publications.
- Ritzer, G. (2003). Rethinking Globalization: Glocalization/Grobalization and Something/Nothing. *Sociological Theory*, 21(3), 193–209.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications.
- Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson (Eds.), *Global Modernities* (25–44). London: SAGE Publications.
- Ruzana, M. (2015). History of Globalization. *Annals of the "Constantin Brâncuși" University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series*, (1), 75–81.
- Savran, D., Tuna, G., Macit, F., & Daş, R. (2017). Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Taşınmaz Kültür Envanterinin Hazırlanması: Kırklareli İli Örneği. *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 8(1), 147–158.
- Smith, L., & Campbell, G. (2017). The Tautology of "Intangible Values" and the Misrecognition of Intangible Cultural Heritage. *Heritage & Society*, 10(1), 26–44.
- Soja, E.W. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso Press.
- Sürül, A., Özen, H., & Tutkun, M. (2003, Sep-Oct). ICOMOS Digital Database of the Cultural Heritage of Trabzon. In M.O. Altan (Ed.), *Proceedings of the XIXth CIPA International Symposium 2003 on New Perspectives to Save Cultural Heritage* (29–34). Antalya.
- Tully, H., & Flood, B. (2016). Preparing for a Cultural Inventory in Albany, Oregon (Community Cultural Development, Sustainable City Year Reports 2016–17). Albany: University of Oregon. Erişim: <http://hdl.handle.net/1794/22456>
- Uluslan, E. (2016). Türkiye'de Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planlaması Deneyimi. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 7(19), 372–401.
- UNESCO (1995). The Conservation of Old Cities as Part of the Cultural Heritage—Seen within the Context of Modern Urbanization. Executive Board Session: 146 EX/18, Item 5.5.6 of the provisional agenda, Paris.
- Ülger, D.K., & Külçü, Ö. (2016). Dijitalleştirme Çalışmalarına Kültürel Miras Ölçeğinde Genel Bir Bakış: VEKAM Örneği. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 42–55.
- Ünlü, T. (2009). Kentsel Dönüşüm Sürecinin Tasarlanması: Tarsus Tarihi Merkezi. *Planlama Dergisi*, 3–4, 145–57.
- Yazıcı, H., & Şahin, S.H. (2013). CBS Yardımıyla Zamanlı Çay Havzası Ekoturizm Çekiciliklerinin Sunulması. *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 5(3), 33–43.
- Yücel, C., & Zeren Gülersoy, N. (2006). Türkiye'de Kentsel Sit Alanlarının Planlanması için Bir Sistem Önerisi. *İTÜ Dergisi/a: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 5(1), 3–14.
- Žarnić, R., Rajčić, V., & Moropoulou, A. (2012, Oct.–Nov.). Identity Card of Cultural Heritage: How to Collect and Organize Data. In M. Ioannides, D. Fritsch, J. Leissner, R. Davies, F. Remondino, & R. Caffo (Eds.), *Proceedings of the Progress in Cultural Heritage Preservation 4th International Conference, EuroMed 2012* (340–348). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.